

Astrid Huygen
Frans Spierings

**Een mozaïek van het veen:
waar kun je nog zover kijken!**

Cultuurprofiel van het veenkoloniale gebied van de gemeenten
Borger-Odoorn en Stadskanaal

Februari 2002

Waar kun je nog zover kijken !

Ik neem mijn fiets en rijd de wegen over,
De smalle wegen van dit brede land;
De bomen huivren in hun laatste lover
En kale takken krijgen overhand.
Diep in mijn hart voel ik de hechte band
Die mij verbindt met deze nuchtre streken:
Wijd als de hemel zelf, met eendre rand,
En al een oud en onmiskenbaar teken
Die hemel spiegelt in zijn trage beken,
Vaarten, wijken en sloten. Als het goud
Van late zomerdagen gaat verbleken
Heb ik dit land in dromen weer aanschouwd.

Uit: *Novemberland*, gedicht van Koos Schuur

Voorwoord

In visie- en planvorming in dorpen, steden en streken in Nederland wordt de laatste jaren keer op keer gesteld dat de sociale, fysieke en economische component met elkaar in evenwicht dienen te zijn. De goede voorbeelden op dit terrein zijn in de praktijk echter schaars. Het integrale planproces zoals gestart in de Veenkoloniën in Borger-Odoorn en Stadskanaal kan worden beschouwd als een voorbeeld van hoe het wél moet. In deze gemeenten zijn de diverse diensten gezamenlijk met externe adviseurs (uit de hoek van stedenbouw, landschap, verkeer, communicatie en 'sociaal') voortvarend aan de slag gegaan om een werkelijk integraal plan te ontwerpen voor de toekomst van de Veenkoloniën.

De sociale component is in dit planproces van meet af aan betrokken geweest. Samen met ambtenaren van welzijn, zorg, onderwijs, en cultuur heeft het Verwey-Jonker Instituut een analyse gemaakt van de betekenis van de lokale identiteit, de kwaliteit van de sociale relaties én de informele sociale infrastructuur in de beide gemeenten voor het samenleven in deze streek. Deze gegevens waren niet kant en klaar voor handen in het kennisbestand van de beide gemeenten en moesten dus verzameld worden. Gegevens over de sociaal-economische situatie en de formele sociale infrastructuur in beide gemeente waren al wel (grotendeels) voorradig. Daarom richtten wij ons specifiek op de lacune in kennis over de sociaal-culturele situatie en lokale identiteit.

Deze publicatie is het verslag van een onderzoek naar het cultuurprofiel van de veenkoloniale delen van de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal. Graag willen we dank zeggen aan alle mensen die ter plekke aan het onderzoek hebben meegewerkt: de respondenten, de deelnemers aan de expertmeeting, ambtenaren, schoolleiders en leerlingen van groep 8 en klas 1 van drie verschillende scholen in de streek. In het bijzonder willen we ook dank zeggen aan mevrouw Roelfien Nieborg, die ons tijdens allerlei stappen in het onderzoek ter plekke intellectuele

raad en praktische daad heeft bijgestaan. Wij danken al deze mensen voor hun grote inzet onder hoge tijdsdruk in dit project. Zij hebben een wezenlijke bijdrage geleverd aan het cultuurprofiel van de veenkoloniale delen van de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal.

Wat is het belang van een cultuurprofiel? Kort gezegd: dat het ons iets leert over de specifieke lokale verhoudingen. Stel u bent inwoner van Amsterdam en wilt graag verhuizen naar een rustiger leefomgeving, dan kunt u uitstekend terecht in de Veenkoloniën in Borger-Odoorn en Stadskanaal. Niet alleen is daar rust en ruimte, de bewoners van deze streek zullen ook openstaan voor uw inbreng in de gemeenschap. En als u weinig in wilt brengen in de gemeenschap zult u ook worden geaccepteerd. Als u asielzoeker bent of een vreemde vogel zal u een plek in de streek niet bij voorbaat worden misgund. Dat alles leert ons dit cultuurprofiel.

Deze uitkomst is overigens verrassend. Zo is het de vraag of deze openheid in het landelijk gebied in de rest van Nederland zo vanzelfsprekend is als in de Veenkoloniën in Borger-Odoorn en Stadskanaal. De interne cohesie van veel dorpsgemeenschappen kan immers ook uitsluitend werken ten opzichte van nieuwkomers. Het interessante van Borger-Odoorn en Stadskanaal is nu dat er enerzijds sprake is van behoorlijk veel cohesie terwijl er anderzijds niet teveel interne sociale cohesie, waardoor nieuwkomers in de gemeenschap geen kans zouden krijgen. Sterker nog: er is voldoende openheid tussen groepen, dat het absorberend vermogen van de streek opvallend groot maakt. Ook worden de problemen in de samenleving niet weggedacht in nostalgie naar onderlinge verbondenheid.

Het onderzoek laat zien dat de leefbaarheid van de dorpen in Borger-Odoorn en Stadskanaal is gebaseerd op de verbinding met en de trots op de plek, op de relatief hechte sociale relaties tussen inwoners, de kwaliteit van de huizen en de woonomgeving. Dorpsverenigingen zijn nog verrassend sterk, er zijn heel veel gezamenlijke activiteiten en nieuwkomers die zich geïnteresseerd tonen in overgeleverde tradities zijn daarbij van harte welkom. Juist gelet op de grote leefbaarheid van het gebied worden inwoners een beetje moe van de almaar herhaalde en ook achterhaalde notie van 'gebied op achterstand'. Natuurlijk, de leefbaarheid in de streek is geen vanzelfsprekend of blijvend gegeven. En zeker, daartoe moet een goede sociale infrastructuur overeind gehouden worden, anders kan het misgaan met de kleine én grote kernen. De overheid moet garant staan voor ontmoetingsruimtes, professionals (zoals opbouwwerkers) en middelen voor bewoners om deel te kunnen nemen aan de dorpsamenleving. Maar de overheid en de professionals kunnen hierbij wel aansluiten op een hecht netwerk aan open sociale verbanden.

Oude burgers in deze streek tonen zich nog steeds bijzonder trots dat het altijd zo'n open gebied is geweest. Mensen die elders geen werk hadden en een marginaal bestaan leidden, trokken erheen. Dat trok ook weer andere

mensen aan, bijvoorbeeld kiepkerels en hannekemaaiers – die met rotzooi langs de huizen trokken en daar weer een afzetmarkt vonden. Uit historisch archief blijkt dat de Brenninckmeijers en Peek en Cloppenburgers uit Duitsland met garen en band zich oorspronkelijk in de zogenaamde oude Veenkoloniën – die dus het eerst zijn afgegraven – hebben gevestigd.

Met de ontginning van de streek is in de Veenkoloniën een open klimaat ontstaan voor andersdenkenden en buitenlanders, die daar als smeltkroes bijeenkwamen. Vandaar ook dat in dit gebied de veelkleurigheid van de kerken zo nadrukkelijk aanwezig is. Iedere groep mocht zijn eigen kerk meenemen. Bij oudere burgers in de streek leeft het gegeven van openheid en acceptatie nog steeds. Men is gehecht aan openheid. De openheid weerspiegelt zich ook in het landschap. Het land en het dorp zijn open maar niet in de zin van onbestemd, nog nader in te vullen, tabula rasa. Het is een open identiteit – dat is heel wat anders dan identiteitsloos.

Wat is het belang van een cultuurprofiel voor verschillende groepen in de gemeenten? Voor burgers, bestuur, ambtenaren, lokale instellingen? Afhankelijk van ieders positie kan het belang variëren. Gemeenschappelijk is echter precies dat groepen kennis kunnen nemen van elkaars gedachten over wat het culturele profiel van hun gemeente is (of zou moeten zijn). Zo waren het vooral de inwoners die met klem naar voren brachten dat de eigen kracht en potentie van het gebied meer voorop moesten worden gesteld. Zij waren moe van het, vooral door het beleid, voortdurend herhalen van problemen, terwijl zij toch vooral kansen zagen in de open identiteit van de dorpen, gebaseerd op een lange en rijke geschiedenis. Hiermee stelden de inwoners impliciet ook dat de identiteit niet voor altijd vastligt. Een open identiteit is immers per definitie veranderlijk – en tot op zekere hoogte zelfs met opzet veranderbaar. Zij benadrukten dat het landelijk gebied alleen toekomst heeft wanneer het zich enerzijds bewust is van de eigen identiteit en anderzijds openstaat voor vernieuwing, voor transformatie van die identiteit, onder andere door de inbreng van nieuwkomers.

Het gemeentebestuur kan deze kennis over de beleving van de lokale identiteit, zoals beschreven in dit cultuurprofiel, gebruiken om zijn eigen visie op het veenkoloniale gebied scherper te formuleren. Vanzelfsprekend zal er in het beleid altijd vooral oog zijn voor de meer problematische kanten: wat goed gaat vraagt immers niet om overheidsingrijpen. Maar hoe bestuurlijke en ambtelijke interventies vorm en inhoud krijgen kan voortaan worden gezien in het licht van het hierna geschetste profiel: het gemeentebestuur kan voortbouwen op het enorme 'sociaal kapitaal' dat in de open en hechte netwerken van de gemeente verscholen ligt.

Hetzelfde geldt overigens voor sociale professionals: ook zij kunnen in hun werk aansluiten op de sterke informele sociale infrastructuur waarin bepaalde tradities nog steeds springlevend zijn. Juist de actualiteit van tradities blijkt kenmerkend voor het culturele profiel, een gegeven dat aangrijpingspunten biedt voor lokaal sociaal beleid. In dit beleid wordt van beleid en sociale professionals overigens wel balanceerkunst gevergd: ontkennen ze de waarde van deze 'open' traditie dan zullen burgers deze des te meer gaan koesteren; overdrijven ze de historische worteling, dan zullen de inwoners dit afdoen als nostalgie.

Mede op basis van het cultuurprofiel doen we in het rapport een aantal aanbevelingen die mogelijk ook voor andere landelijke gebieden in Nederland relevant zijn. We noemen hier onder andere:

- De kwaliteit van de leefbaarheid wordt door de dorpsbewoners zelf bepaald. Leefbaarheidsbeleid dus niet alleen richten op voorzieningen maar ook op burgers, bijvoorbeeld door de eigen inzet van de bevolking te stimuleren.
- Versterken van onderwijs/vervoer/kinderopvang. Werken met kleinschalige dependances; elke dorpskern heeft zijn eigenheid die mede haalbaarheid van voorzieningen bepaalt.
- Meer creatieve clustering van voorzieningen op centrale plekken in dorpen; daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een koppeling van kinderopvang (voor-, tussen- en naschoolse opvang) aan de school, dependances van scholen in dorpen, een postagentschap in de school, de apotheek bij de huisarts.
- De rol en mogelijkheden van werkgevers in landelijk gebied moeten meer aandacht krijgen. Dit zijn met name werkgevers in de dienstverlenende sector. Enerzijds om de werkgelegenheid te garanderen, anderzijds omdat de aanwezigheid ervan het aantrekkelijk maakt voor mensen om hier te komen of te blijven werken en wonen. De kern is garantie van een minimaal dienstenaanbod in dorpen; met eventueel steun van de gemeente als aanvulling op markt.

We komen echter niet alleen met aanbevelingen – we hebben naar aanleiding van het onderzoek ook een aantal vragen. Een eerste vraag die ons bezighoudt is: komt in het hieronder uitgewerkte cultuurprofiel de eigen kracht en identiteit voldoende evenwichtig tot uitdrukking ten opzichte van de sociale en culturele zwakten van het gebied? Is de kracht van de identiteit wellicht toch iets te romantisch beschreven? Wij concluderen dat de vitaliteit van het gebied in de veelheid van rapporten die tot dusverre over het gebied geschreven zijn onvoldoende tot uitdrukking komt. De vitaliteit om de problemen zoals die zich openbaren in het gebied effectief aan te pakken achten wij inderdaad groot. Maar hoe groot zijn ze precies? Leiden onze aanbevelingen niet tot 'overvraging' van de netwerken van burgers?

Een andere vraag is: hoe verhoudt de sociaal-economische analyse en het probleem van afkalving van het voorzieningsniveau in dit gebied zich ten opzichte van het cultuurprofiel? De sociale atlas die de gemeenten zelf ontwikkelen is in dit onderzoek aangevuld met een analyse van de aard en omvang van de sociale bindingen die er zijn tussen mensen in dit gebied en de culturele identiteit van de streek. Maar hoe verhouden de formele én de informele sociale infrastructuur zich precies tot elkaar? Wanneer is sprake van een goede balans, van een gezonde dynamiek?

Ten slotte nog een laatste kwestie, geen vraag maar een waarneming. Cultuur bevat altijd ook conflict. Wanneer verschillende groepen bij elkaar wonen, bestaan er doorgaans belangen- en waardenconflicten. Deze conflicten zijn niet iets om van weg te lopen. Tegenstellingen horen bij het bestaan en ze kunnen ook worden besproken en vervolgens opgelost als mensen open staan voor elkaar en bereid zijn samen te werken. Het cultuurprofiel dat hieronder beschreven is valt te bezien als een mozaïek van verschillende kleuren, lijnen en beelden, zoveel smaken als er personen zijn. Zelfs de grootste gemene deler van de cultuur toont, als je inzoomt op de details, onderling grote verschillen. Dat is ook niet erg. Het gaat erom dit te onderkennen en op de vitaliteit ervan voort te bouwen. In die zin bestaat hét culturele profiel uit talloze profielen.

Niet alle cultuuruitingen worden door ons benoemd. Met name jongeren in de leeftijdscategorie 16-25 zijn in onze analyse te zeer buiten beeld gebleven. Dit is een tekortkoming die in een ander onderzoek recht gezet moet worden. Maar het profiel zoals door ons beschreven wordt door uiteenlopende culturele kenners van de streek onderschreven.

Jan Willem Duyvendak

"Maak een foto van je woonomgeving" de winnende foto van
Emiel en Erwin (Comenius College, Stadskanaal).

Inhoud

Voorwoord

1	Inleiding	13
	Aanleiding	13
	Cultuurprofiel	15
	Werkwijze	17
	Opbouw rapport	18
2	Ontwikkelingen op het platteland	19
3	Sociale structuur van Borger-Odoorn en Stadskanaal	27
	Inleiding	27
	Geschiedenis	28
	Sociale kerngegevens	32
	Sociale infrastructuur	38
	Lokaal Sociaal Beleid	42
4	Cultuur van diversiteit	45
	Inleiding	45
	Sociale binding	46
	Identiteit	48
	Mentaliteit	52
	Cultuur als verschijningsvorm	54

5	Veenkoloniale kwaliteiten	61
	Kwaliteiten	61
	Potenties	66
6	De betekenis van het cultuur-profiel voor de toekomst van de Veenkoloniën	71
	Pro-actieve opstelling overheid	72
	Verscheidenheid culturen	74
	Geraadpleegde bronnen	77

1 Inleiding

Aanleiding

De gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal hebben het initiatief genomen om een gezamenlijke visie op te stellen voor het veenkoloniaal gebied in deze twee gemeenten. Deze toekomstvisie wordt integraal opgesteld. Dat wil zeggen dat de visie zowel op een ruimtelijke, een economische als ook een sociale component is gebaseerd.

In mei 2001 is het rapport verschenen van de Commissie Structuurversterking Veenkoloniën, ook wel de commissie Hoekstra genoemd. Volgens de commissie Hoekstra kent de Veenkoloniën als (leef)gebied zowel kracht als zwakte. Kracht in rust en ruimte, kracht ook in het inslaan van nieuwe wegen. Zwakte echter in de afhankelijkheid van andere actoren (buiten het gebied), zowel bestuurlijk, economisch als sociaal. Deze afhankelijkheid hangt volgens de commissie Hoekstra mede samen met een gebrek aan inzicht in de samenhang tussen de verschillende problemen die het gebied karakteriseert. Deze problemen hebben een sterk procesmatig karakter en blijken neerwaarts gericht te zijn. Door de onderlinge verwevenheid van de problemen in het gebied leidt de oplossing van elk afzonderlijk probleem niet tot een structurele bijdrage aan de versterking van de Veenkoloniën. De commissie is van oordeel dat ombuiging van de neerwaartse spiraal slechts mogelijk is op basis van een integrale aanpak, waarbij bovendien het gebied als een geheel wordt benaderd. De commissie vat de problemen samen in de begrippen eenzijdigheid en negatief imago.

De gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal voelen zich gesterkt door het advies van de commissie Hoekstra om een integrale gebiedvisie te ontwikkelen. De beide gemeenten willen het initiatief in dit proces naar zich toetrekken. Tussen beide gemeenten is de laatste jaren een vorm van samenwerking gegroeid naar (directe) aanleiding van de

vestiging van het Wet Voorkeursrecht Gemeenten (WVG) op een gebied van 260 ha in het veenkoloniale gebied op de grens van beide gemeenten. Dit betekent dat de eigenaren te verkopen grond als eerste aan de gemeente moeten aanbieden. Met deze samenwerking wordt een historisch gegroeide situatie van gebrekkige communicatie doorbroken. De beide overheden willen samen een belangrijke sturende rol spelen in de visievorming op de Veenkoloniën.

Om dit zogeheten Wvg-gebied de komende jaren te kunnen ontwikkelen, moet er een intergemeentelijk structuurplan worden gemaakt. De gemeenten hebben dit nog wat breder getrokken en willen meteen een compleet en gedegen plan voor het hele veenkoloniale gebied binnen de grenzen van de gemeenten laten maken.

Dit traject loopt parallel aan een aantal andere trajecten. De commissie Hoekstra gaat op basis van hun rapport een advies uitbrengen aan het kabinet. Daarnaast werken de provincies Drenthe en Groningen momenteel aan het opstellen van een regiovisie.

De gemeenten wilden echter niet wachten op de uitkomsten van deze trajecten en hebben zelf initiatief genomen om gezamenlijk tot een visie te komen. Enige haast is hiermee gemoeid, vanwege het belang van de ontwikkeling van het Wvg-gebied.

Het bureau dat de integrale gebiedsvisie opstelt, BVR (adviseurs stedelijke ontwikkeling, landschap en infrastructuur), kiest de positie dat een integrale gebiedsvisie en een daarop gebaseerde gebiedsaanpak om een goede analyse vraagt van de sociale vitaliteit en kwaliteit van het gebied. Het Verwey-Jonker Instituut levert haar diensten in dit proces en daarmee is de sociale sector van meet af aan bij dit proces betrokken.

Onderstaande is een verslag van het onderzoek naar de *sociale component* die onderdeel uitmaakt van de integrale visie. Centraal in dit onderzoek staat de sociaal-culturele binding van mensen met deze streek, de Veenkoloniën.

De vraagstellingen van het onderzoek luiden als volgt:

1. Op welke wijze voelen burgers in de veenkoloniale gebieden van Borger-Odoorn en Stadskanaal zich verbonden met het gebied waarin zij hun dagelijks leven doorbrengen?
 2. Hoe ziet de omgang met, c.q. het gebruik van de ruimere omgeving eruit?
 3. Hoe denken burgers, professionals en anderen over de toekomst van het gebied en de potenties die het heeft?
- Het product van dit onderzoek is een *cultuurprofiel*.

Cultuurprofiel

Om tot een cultuurprofiel te komen brengen we om te beginnen de sociale infrastructuur in beide gemeenten in kaart. We besteden aandacht aan zowel de formele als de informele sociale infrastructuur. In het RMO-advies over sociale infrastructuur (Duyvendak e.a., 1999) en in de kabinetsreactie op het RMO-advies (2001) wordt gepleit voor een evenwicht tussen formele en informele sociale infrastructuur. De formele infrastructuur wordt gevormd door instellingen en voorzieningen, de informele infrastructuur bestaat uit (on)georganiseerde verbanden tussen groepen en individuele burgers. Een optimale sociale infrastructuur wordt gekenmerkt door een evenwichtige balans tussen een adequaat voorzieningenniveau enerzijds en het benutten van aanwezige kwaliteiten en netwerken van burgers zelf anderzijds.

Om de samenhang in een geografisch gebied (een wijk, stad of streek) te bepalen wordt vaak gesproken in termen van sociaal-economische en sociaal-culturele stratificatie. Met name sociaal-economische parameters worden gebruikt om een gebied te kenschetsen. Lage scores leiden tot het predikaat achterstands- of aandachtsgebied. Wanneer het gaat over samenhang in sociaal-culturele termen, wordt gesproken over sociale cohesie. De relaties die mensen met elkaar hebben, in hoeverre mensen naar elkaar omkijken of elkaar kennen zijn sociaal-culturele aspecten op basis waarvan een gebied eveneens getypeerd kan worden.

Onder andere uit de rapportage van de commissie Hoekstra (2001) blijkt dat de Veenkoloniën gekenmerkt worden door sociaal-economische problematieken. Om hier verbetering in aan te brengen zijn veel voorzieningen een antwoord op die zogenoemde zwakte. Daarvoor is onderzoek nodig naar wat dat voorzieningenniveau zou moeten zijn en op welke manier dat mensen ondersteunt. Feitelijk betekent dat versterking van de formele sociale infrastructuur. Ook de informele sociale infrastructuur biedt echter aanknopingspunten om deze sociaal-economische zwakte te compenseren. Informele netwerken kunnen mensen helpen bepaalde problemen het hoofd te bieden, maar kunnen ook aanleiding zijn tot activiteiten die de positieve kenmerken van het gebied onder de aandacht brengen. Aanknopingspunten voor het gebied om zich verder te kunnen ontwikkelen, zoeken we in het versterken van aanwezige kwaliteiten en potenties.

Het cultuurprofiel brengt sociaal-culturele aspecten in kaart die tot nu onderbelicht werden in de analyse van problemen en potenties van het gebied.

Ook elders zien we in toenemende mate aandacht voor sociaal-culturele aspecten bij gebiedsanalyse en -ontwikkeling. Zo spreken Hajer en Reijndorp (2001: 33) over het belang van een culturele geografie. We moeten op zoek naar culturele betekenissen, stellen zij. De analyse richt zich op de ruimte als een stelsel van plaatsen met voor specifieke groepen specifieke betekenissen.

In de optiek van Zijdeveld is het kijken en denken over de sociaal-culturele factor in beleid op de achtergrond geraakt ten opzichte van het fysieke en economisch denken (Zijdeveld, 1988). Begrippen zoals sociale binding, traditie, taal en cultuur, identiteit, mentaliteit en culturele binding worden overvleugeld door begrippen zoals systeem, structuur, organisatie, functies, rollen, klassen en macht. Recentelijk komt het denken over identiteiten en diversiteit in beleid echter weer nadrukkelijk op de voorgrond, o.a. in het werk van Frissen (2001).

In dit rapport worden diverse cultuursociologische begrippen gebruikt die in het werk van Zijdeveld en Frissen centraal staan. Uit de analyses die tot dusver van deze streek gemaakt zijn (Alterra, 2001) komt helder naar voren dat er een sterke sociale cohesie bestaat tussen (groepen) burgers in deze streek. Tegelijkertijd blijkt dat deze component nog nauwelijks onderzocht is, met name wat betreft de binding van mensen aan elkaar en aan het gebied.

Daarom heeft het Verwey-Jonker Instituut van BVR-adviseurs de opdracht gekregen om nader te onderzoeken wat de betekenis is van de sociale cohesie in deze veenkoloniale streek en daarbij specifiek te kijken naar de relaties die mensen in deze streek hebben tot elkaar en tot het gebied.

Een analyse van de sociale vitaliteit en kwaliteit van het gebied leidt uiteindelijk tot een cultuurprofiel. Een cultuur is altijd in beweging. Zo ook het cultuurprofiel, dit is altijd aan verandering onderhevig. Eigenlijk kan niet gesproken worden van één profiel, maar moet een cultuurprofiel eerder voorgesteld worden als een levend mozaïek. Jongeren, ouderen, werkenden, vrouwen, ondernemers; elke groep heeft een eigen beleving, binding of belang bij een het gebied waar gewoond, gewerkt of gerecreëerd wordt. De cultuur is er heterogeen en divers: cultuur van diversiteit. Bij het opstellen van een gebiedsvisie moet met deze diversiteit en de voortdurende veranderingen daarin rekening worden gehouden. Dit onderzoek doet aanbevelingen daartoe.

Werkwijze

Het onderstaande cultuurprofiel is ontwikkeld door gegevens te verzamelen over belevingen, waarderingen en betekenissen van burgers in het veenkoloniale gebied in de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal, over de kwaliteit van voorzieningen, de leefomgeving, het leefklimaat en de toekomstige vormgeving van het woon-, werk- en leefgebied.

We hebben deze gegevens op een aantal manieren verzameld.

Ten eerste hebben we geschiedenisboeken bestudeerd om inzicht te krijgen in de ontstaansgeschiedenis van het gebied. Daarnaast hebben we gebruik gemaakt van publicaties over het gebied en van documentatie van de beiden gemeenten over onder andere voorzieningen en lokaal sociaal beleid.

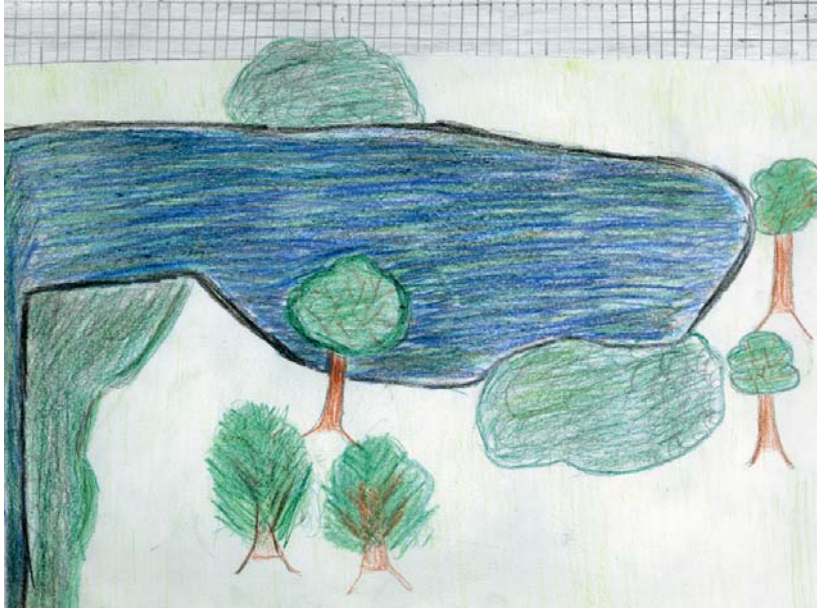
Een belangrijk deel van het materiaal hebben we verzameld middels het voeren van gesprekken. We hebben drie oudere bewoners in het gebied geïnterviewd en we zijn daarbij ingegaan op hun persoonlijke geschiedenissen in het veenkoloniale gebied. Ook hebben we met drie nieuwe bewoners van het gebied gesproken. Daarbij lag vooral de nadruk op de redenen waarom ze zich hier gevestigd hebben en/of zijn komen werken en wat hun waardering is van de (sociale) omgeving. Ook hebben interviews plaats gevonden met twee ondernemers in de regio. Ten slotte hebben we twee professionals van welzijnsinstellingen geïnterviewd. Deze respondenten waren evenwichtig verdeeld over de beide gemeenten.

Heel waardevol is eveneens het materiaal dat kinderen van drie scholen ons hebben geleverd. Kinderen van twee basisscholen (De Klist en Parklaan) in Nieuw-Buinen en van een middelbare school (Comenius College) in Stadskanaal hebben een drieledige opdracht uitgevoerd. Ten eerste hebben ze foto's gemaakt van plekken waar ze vaak komen, waar ze spelen en die ze mooi vinden. Ten tweede hebben ze een brief geschreven aan een pen-vriend(innet)je, waarin ze vragen of ze komen logeren in de herfstvakantie en wat ze dan allemaal gaan doen. Op deze manier brengen kinderen onder woorden waar ze graag komen en waar ze trots op zijn. Ten derde hebben de kinderen tekeningen gemaakt.

Een eerste rapportage die we op basis van dit materiaal hebben vervaardigd, is voorgelegd aan een panel van betrokken burgers uit het gebied. Dit waren zowel professionals als actieve bewoners. Het panel is gemengd samengesteld, de deelnemers waren afkomstig uit de twee gemeenten. In grote lijnen herkenden de aanwezigen het geschetste beeld, hoewel nuanceringen hier en daar gewenst waren. De reacties van het panel hebben we verwerkt in deze definitieve rapportage.

Opbouw rapport

Het rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 worden ontwikkelingen geschetst op het platteland, zowel wat betreft arbeid, voorzieningenniveau als de manier waarop mensen samenleven. In hoofdstuk 3 is nagegaan wat er specifiek te zeggen valt over het voorzieningenniveau en de sociaal-economische ontwikkelingen in de veenkoloniale gebieden in de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de sociale en culturele bindingen in deze streek beschreven en geanalyseerd. Daaruit blijkt onder andere dat veel betrokkenen uit het veenkoloniale gebied een sterke aversie hebben tegen het steeds herhalen van de notie dat het hier een gebied op achterstand betreft. Als je het maar vaak genoeg zegt, gaan mensen het nog geloven ook. Rekening houdend met deze aversie plaatsen wij in hoofdstuk 5 onze analyse in de context van het eigen kracht principe, dat wil zeggen wij stellen de kwaliteiten die mensen hebben centraal en gaan na hoe deze kwaliteiten te versterken zijn. Het laatste hoofdstuk trekt conclusies uit de analyse van het cultuurprofiel van het veenkoloniale gebied in de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal.

2 Ontwikkelingen op het platteland

De ontwikkeling van een cultuurprofiel voor het veenkoloniaal gebied van de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskaanaal laat zich goed inleiden door meer algemene ontwikkelingen zoals die elders door het Verwey-Jonker Instituut (Janssen en Lammerts, 1999, Nieborg e.a., 2002) in kaart zijn gebracht. De publicatie van Janssen en Lammerts geeft een overzicht van de sociale en culturele ontwikkelingen in landelijke gebieden in de jaren negentig. De belangrijkste conclusie die de onderzoekers trekken is dat het platteland steeds meer verstedelijkt (Janssen en Lammerts, 1999:120). Het onderscheid tussen stad en platteland vervaagt. Het platteland is niet langer een ruimtelijk-ecologische, sociale of economische entiteit. Het platteland differentieert, verschillende typen gebieden ontwikkelen zich. Daarbij valt te denken aan gebieden met een klassieke functie van voedselvoorziening, maar steeds vaker ook een “speeltuin voor de stedeling” of als groene long. Met name in gebieden dichtbij steden worden plattelandsgebieden in toenemende mate geconsumeerd (onder andere door recreatie en wonen).

Regionaliseringsprocessen en schaalvergroting komen tot uitdrukking in het verdwijnen van voorzieningen, met name in kleine dorpen. In de waardering van de leefbaarheid is (auto)mobiliteit en daarmee de ruimtelijke keuzevrijheid een belangrijke factor.

Verscheidenheid

In het geheel van ontwikkelingen van waarden en normen, kennis en kunnen, tradities, gewoonten en gebruiken van het leven op het platteland, is sprake van heterogeniteit. Er is sprake van grote regionale en lokale verscheidenheid. Ontwikkelingen onder invloed van het moderniseringsproces worden gekenmerkt door de-traditionalisering:

“Beck (1994) stelt dat dit niet alleen betekent dat de tradities verdwijnen. Daarvoor in de plaats treden nieuwe routines en gewoonten en vanzelfsprekendheden. Zij geven evenzeer richting aan het (dagelijks) leven als vroegere routines. Zo gezien is de-traditionalisering gelijk ook een proces van re-traditionalisering. Giddens (1994) constateert in dit verband een opleving in de belangstelling voor tradities. Hij duidt dit als een reactie op de unificering en globalisering: mensen gaan op zoek naar inspiratie, belevingen en zekerheden van vroeger. Tradities, ook verloren gegaande, worden in een nieuwe context geplaatst om zo gebruikt te kunnen worden voor zingevingvraagstukken, maar ook voor politieke en commerciële doeleinden.” (idem: 62-63)

Tegengestelde bewegingen

De onderzoekers komen tot de constatering dat er sprake is van tegengestelde bewegingen (idem: 63). Elk van deze bewegingen is grofweg gekoppeld aan een bepaalde bevolkingsgroep. Aan de ene kant allochtone plattelandsbewoners, die zich in rap tempo ontdoen van de kluisters waaraan de traditie hen bond. Anderzijds de al dan niet op het platteland wonende stedelingen op zoek naar nieuwe waarden die zekerheid moeten verschaffen in het hectische moderne leven¹.

Daarnaast constateren de onderzoekers dat tradities inwisselbaar zijn geworden: traditie is niet meer een vanzelfsprekendheid, maar een kwestie van bewuste keuze voor bepaalde gebruiken en gewoonten. Ook worden tradities selectief gebruikt. Er wordt vooral geappelleerd aan tradities die het leven veraangename. Niemand verlangt terug naar oude gezagsstructuren en omgangsvormen.

Einde van patriarchaat

Een van de meest in het oog springende culturele ontwikkelingen op het platteland is de ontmanteling van het patriarchaat. Hiermee doelen Janssen en Lammerts op het verdwijnen van de oude gezagsstructuren en de daarmee verband houdende en aan betekenis verliezende organisaties. Enerzijds kerk en overheid, anderzijds ook in de privé-sfeer en tussen de seksen (p.64, 65). Door een betrokkene uit het veenkoloniale gebied wordt opgemerkt dat in Drenthe veel meer sprake was van matriarchaat, patriarchaat kenmerkte meer de sociale verhoudingen in bijvoorbeeld Brabant.

¹ Door een aantal betrokkenen uit het veenkoloniale gebied wordt echter opgemerkt dat deze tegenstelling al is weggewerkt en dat deze tegenstelling in het dagelijkse leven niet meer aan de orde is.

Sociale binding

Met name in de jaren zeventig was in dorpen sprake van snelle veranderingen in bevolkingssamenstelling, werkgelegenheid en voorzieningen (Janssen en Lammerts 1999: 68, 69). Hiermee werd onder andere ook de sociale samenhang bedreigd. De ontwikkelingen werden gezien als een aantasting van de sociale cohesie van het dorp. Het dorp als ruimtelijke en sociale habitat bij uitstek van de plattelandssamenleving voer immers wel bij een sterke binding van de bewoner met zijn dorp. Dorpsbinding werd door Groot (1972) gedefinieerd als het verschijnsel dat mensen zich emotioneel verbonden voelen met de lokale samenleving, hetgeen met zich meebrengt dat zij zich met deze samenleving identificeren. Dat houdt ook in dat de bewoners gezamenlijk betekenis geven aan objecten van lokale aard, zoals de diverse voorzieningen of plaatsen waar ze elkaar kunnen ontmoeten. Verzwakking van de dorpsbinding kan verwacht worden wanneer de sociale interacties, die nodig zijn om een emotionele lading te geven aan deze voorzieningen, minder worden of verdwijnen.

Dorpsbinding verandert van karakter en heeft steeds meer te maken met waardering voor de eigen sociale en fysieke 'identiteit' van het dorp of de regio, ook door hen die daar oorspronkelijk niet vandaan komen (Janssen en Lammerts, 1999:70).

Elerie (1998) heeft laten zien dat met de overgang van de dorpsgemeenschap als werkgemeenschap naar woongemeenschap, ook de sociale netwerken veranderen (p.70,71). Het dorpsbelang viel niet langer samen met het boerenbelang. Wonen is nu een van de belangrijkste dragers van leefbaarheid geworden. En dat is niet alleen een kwestie van rust en ruimte, maar ook van sociale identiteit. Kenmerken die kansrijke aanknopingspunten bieden voor vernieuwing:

- Mensen kiezen er bewust voor om op een klein dorp te wonen.
- Keuzevrijheid is vergroot door mobiliteit, financiën, nieuwe communicatiemiddelen.
- Platteland is naast ruimte voor productie, belangrijke ruimte voor consumptie geworden. In de woongemeenschap heeft het een belevingswaarde en een recreatieve functie gekregen.
- Cultuurhistorische, landschappelijke en ecologische waarden in de nabije woonomgeving spelen daarbij een belangrijke rol.

Een gevolg van deze kenmerken is dat de dorpsbinding ("sociaal-economische binding gefundeerd in wederzijdse afhankelijkheid") met het dorp meer een lokaal bewustzijn ("hechting") wordt.

Het dorp van de woongemeenschap is in cultureel opzicht heterogeen geworden door een interessante mengeling van rurale en urbane leefstijlen. Er treed een “lokaal bewustzijn” op waar de afgedwongen saamhorigheid van de werkgemeenschap geleidelijk aan plaats maakt voor een meer vrijblijvend gemeenschapsgevoel dat meer dan voorheen gericht is op vrijwilligheid en persoonlijke voorkeur.

Hechting is veel vrijblijvender dan “dorpsbinding”. Men is enerzijds op zoek naar de sociale identiteit van de overzichtelijke en geborgen dorpsamenleving. Anderzijds speelt ook de herkenbare verschijningsvorm van het dorpslandschap een rol: het dorpslandschap als een culturele ruimte met kleinschalige woonmilieus die divers zijn qua cultuurhistorie, landschap en ecologie en qua sociale identiteit een veelheid aan mogelijkheden bieden voor een passende woonomgeving (Janssen en Lammerts, 1999: 73).

Nieuwkomers kiezen voor wonen op het platteland vooral vanwege de aantrekkelijke woonomgeving en het sociale klimaat (zie ook Nieborg e.a. 2002:14).

In de volgende hoofdstukken gaan we na in welke vorm of in welke variatie we deze landelijke ontwikkelingen ook in het veenkoloniale gebied tegenkomen.

3 Sociale structuur van Borger-Odoorn en Stadskanaal

Inleiding

De commissie Hoekstra schetst de structuur van het veenkoloniale gebied als sociaal-economisch zwak. Onder andere de lange periode van relatief grote werkloosheid, de afhankelijkheid van veel gesubsidieerde arbeid, in combinatie met een lager gemiddeld opleidingsniveau hebben hiertoe geleid. Ook de leefbaarheid staat voortdurend onder druk door de schaalvergroting en centralisatie van voorzieningen, de slechte bereikbaarheid via het openbaar vervoer en de mate van beschikbaarheid van voldoende zorg. De relatief grote waardering die de mensen die in het gebied wonen desondanks hebben voor het gebied, verklaart de commissie onder andere uit de positieve waardering die burgers hebben gehad voor het proces van herinrichting van de openbare ruimte in dit gebied.

De benadering van de commissie Hoekstra is te zien als een smalle invulling van de sociale component. De commissie spreekt zich uit over het niveau van de formele sociale infrastructuur (het voorzieningenniveau) en de sociaal-economische situatie waarin een (groot) deel van de bevolking zich bevindt. Een belangrijke, recent officieel erkende, aanvullende benadering van deze smalle invulling van de sociale component is de 'informele sociale infrastructuur' (zie kabinetsreactie op het RMO-advies "Ongekende aanknopingspunten", 2001).

In de achtergrondstudie bij het RMO-advies over sociale infrastructuur wordt de volgende definitie gehanteerd: 'Een vitale sociale infrastructuur omvat de aanwezigheid van duurzame basisvoorzieningen met goed professionele arbeidskrachten en informele sociale verbanden en sociale initiatieven van burgers. In een goede sociale infrastructuur

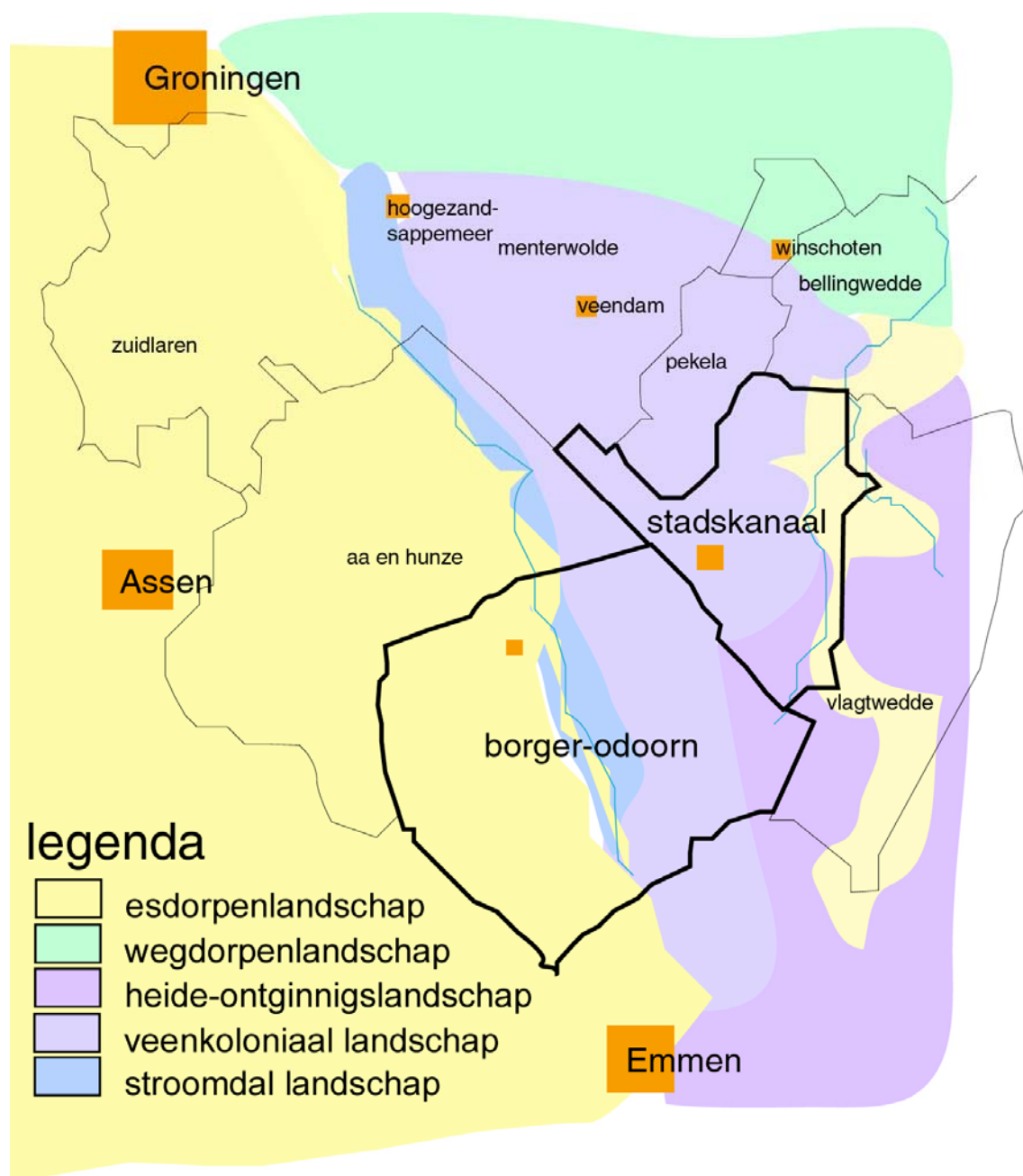
tuur gaat het om een subtiële balans tussen enerzijds het streven van overheden om een adequaat voorzieningenniveau te realiseren en anderzijds het streven om zoveel mogelijk de bestaande kwaliteiten en competenties van bewoners en hun wijken te benutten en te versterken' (Duyvendak e.a., 1999).

In dit hoofdstuk worden om te beginnen enkele sociale kerngegevens gepresenteerd over onder andere wonen, onderwijs en arbeid, zonder daarin volledig te willen zijn. Vervolgens besteden we aandacht aan de aard en omvang van de formele sociale infrastructuur. Welke voorzieningen zijn er en hoe kunnen die mensen helpen. De informele sociale infrastructuur staat centraal in hoofdstuk 4.

Aan het einde van dit hoofdstuk is kort aandacht voor de beleidskaders op sociaal terrein die de beiden gemeenten ontwikkeld hebben om de sociale problemen in het gebied aan te pakken.

Geschiedenis

Het kaartje geeft een beeld van de ligging van het veenkoloniale gebied. Het gebied is gelegen in het noordoosten van Nederland, op de grens van de provincies Groningen en Drenthe: grofweg tussen Groningen, Assen, Emmen en de Duitse grens. De excentrische ligging is dikwijls iets dat samenhangt met de aard en omvang van economische en sociale problemen. Tegelijkertijd kan de ligging de kracht van het gebied versterken. Het kaartje laat ook schematisch het onderscheid tussen het zand (esdorpenlandschap) en het veen (veenkoloniaal landschap) zien. Tevens zijn de gemeentegrenzen van Stadskanaal en Borger-Odoorn goed zichtbaar.

Ontstaan van de Veenkoloniën

De Geïllustreerde Gids voor de Groninger Veenkoloniën (G. Herwig en R.H. Herwig, jaartal onbekend) is een reisgids waarin 'het mooie van het Noorden' onder de aandacht wordt gebracht.

Hierin wordt als volgt de grens van de Veenkoloniën gedefinieerd: 'In de laatste jaren der zestiende eeuw, strekten zich de ontoegankelijke hoogveenmoerassen uit, in het westen begrensd door het dal van de Hunze, in 't oosten door de zandige hoogte van Westerwolde, in 't zuiden aansluitende bij de Drentsche en Munstersche venen. Slechts aan de randen waren enkele dorpjes te vinden'. En verderop lezen we: 'In nog geen twee eeuwen zullen zich scheepvaart en landbouw hier op wonderbare wijze ontwikkelen. De tijden veranderden. De scheepvaart kwijnde, het zeilschip kon de concurrentie onmogelijk volhouden tegen de machtige stoomboot. De landbouw met de daarmee in verband staande industrieën staat thans op een hoogen trap van ontwikkeling. En in het landbouwbedrijf bekleedt de aardappelcultuur een voornamelijk plaats'. [...] 'Aan 'de stad' (lees Groningen) komt de eer toe, dat ze zorg droeg, dat vervening en ontginning hand aan hand gingen, dat de landbouwer den vervener volgde. Zij deed meer. Voor sommige harer Veenkoloniën stelde zij de compost gedurende de eerste 10 jaren ter vrije beschikking en reeds in 1648 werd de uitvoer dier mestspecie naar elders geheel verboden. Zodoende konden de gronden in deze Veenkoloniën hoofdzakelijk tot bouwland bestemd worden, wat zonder goede en overvloedige bemesting onmogelijk geweest ware'. (p.7) "De grond met zijn veenachtige onderlaag, die als een groote spons het water vasthoudt, bleek uitstekend geschikt [voor aardappelteelt]." In 1840 werd de eerste aardappelmeelfabriek geopend.

Stadskanaal²

In 1765 besloot de gemeente Groningen een kanaal te graven van Bareveld tot Ter Apel. Dit 'Stadskanaal' werd aangelegd om de handelspositie van de stad Groningen te versterken tijdens het afgraven van de turf in Zuidoost Groningen en Oost Drenthe. Het Stadskanaal werd ontgonnen middels het dubbelkanalensysteem. Dit was een geavanceerde vorm van inrichting, waarbij na de veenontginning de boeren aan de buitenkant van het lint kwamen te zitten (en er dus niet al te veel bruggen nodig waren) en de overige functies tussen de kanalen. Ook liepen er tussen de Kanalen een hoofdweg en een Boerendiep die vaak niet verhard was.

Het kanaal werd voltooid in 1856 en loopt evenwijdig aan de semslijn, die al in 1615 door landmeter Jan Sems getrokken werd in de vorm van een rechte lijn tussen Groningen en Drenthe. Deze semslijn was echter nogal onbepaald, zodat over en weer felle twisten werden uitgevochten over eigendomsrechten.

² Bron: gemeentegids Stadskanaal en Cultuur in kanalen – cultuurbeleid gemeente Stadskanaal (1999).

Een mooi voorbeeld van twist en de manier waarop dit opgelost werd, is de knik in het kanaal aan het einde van Stadskanaal en bij het begin van Musselkanaal. De knik valt samen met de Koningsraai. Koning Willem I had zich persoonlijk moeite gegeven, de onenigheden tussen de gemachtigden van Drenthe en de stad Groningen te beslechten.

Het kanaal werd van begin af aan een belangrijke transportroute.

Vanuit het 'Stadskanaal' werden loodrecht daarop de zogeheten 'monden' gegraven. Ook weer loodrecht op de monden werden vervolgens 'wijken' gegraven. Hiermee ontstond een heel netwerk van kanalen en kanaaltjes waardoor de turf werd afgevoerd: 'Vanuit het Stadskanaal lopen op een afstand van $\frac{1}{2}$ tot $\frac{3}{4}$ uur rechthoekig grote zijkanalen in het veen, diep of mond genoemd. Het begrip 'mond' wordt ook gebruikt voor een heel turfdistrict, dat ongeveer twintig minuten links en rechts van deze mond zich uitstrekt. Om de turf gemakkelijk te kunnen vervoeren zijn er weer kleinere zijkanalen, wijken, rechthoekig op de mond gegraven, die dus evenwijdig aan het Stadskanaal lopen, maar slechts een kwartier tot vijftientwintig minuten lang zijn' (Van der Ploeg, 1998: 17). Middenstand en enig centrumleven ontstond bij de sluizen. Niet alleen was daar het kanaal wat breder, maar vooral gaf de schuttijd van de schepen (de vrouwen) even de kans wat boodschappen te doen en de schippers de kans 'een neut te pakken'.

Buiten de kanalen in dit Mondengebied hebben de boeren alle land in gebruik. Grootschalige aardappelteelt op vrijwel industriële wijze aangepakt, legde een totaal beslag op de grond, er is vrijwel geen (schaduw-)boom meer te vinden. Aanvankelijk was Stadskanaal een agrarische nederzetting, maar rond de vorige eeuwwisseling namen nijverheid en industrie in betekenis toe.

Vanaf de jaren vijftig kende Stadskanaal een sterke groei, onder andere door de vestiging van Philips (zie ook verderop).

De gemeente Stadskanaal bestaat pas sinds 1969 en bestaat naast de plaats Stadskanaal uit de dorpen Musselkanaal, Onstwedde, Mussel en Alteveer en een aantal gehuchten. Een deel van het ontginningsgebied behoort nu tot de gemeente Borger-Odoorn.

*Borger-Odoorn*³

Deze jonge gemeente is ontstaan in 1998 en bestaat landschappelijk gezien uit twee te onderscheiden gebieden. In het westelijke gedeelte liggen op de Hondsrug een aantal esdorpen zoals Borger, Bronneger, Buinen, Drouwen, Ees, Exloo, Odoorn, Valthe en Westdorp. Deze dorpen zijn in en na de vroege middeleeuwen ontstaan. Deze dorpen in het zandgebied hebben dus een lange geschiedenis. De hunebedden zijn karakteristiek voor dit gedeelte van Drenthe. Deze dorpen waren van oudsher agrarische gemeenschappen. In het oostelijke deel ligt het veel jongere veenontginningsgebied. Onder andere de dorpen Drouwermond, Drouwenerveen, Buinerveen, 1e Exloërmond, 2e Exloërmond, Exloërmond en Nieuw-Buinen maken deel uit van dit gebied. Deze dorpen zijn ontstaan na de afgraving van het veen. De bebouwing concentreerde zich in hoofdzaak langs de kanalen. De dorpen hebben daardoor een langgerekt karakter (lintbebouwing).

Sociale kerngegevens

Borger-Odoorn

De gemeente Borger-Odoorn heeft meer dan 26.000 inwoners, verdeeld over 25 dorpen⁴. Borger is de grootste kern met 5028 inwoners in 2001. Nieuw-Buinen heeft een vergelijkbaar aantal inwoners: 4952. Vijf kernen hebben tussen de 1200 en 3600 inwoners. De overige kernen hebben minder dan 1000 inwoners.

Stadskanaal

De gemeente Stadskanaal heeft ongeveer 33.000 inwoners. Stadskanaal zelf heeft bijna 20.000 inwoners, Musselkanaal heeft ruim 7.000 inwoners, Onstwedde bijna 3.000, Mussel ruim 1.600 en Alteveer is de kleinste kern met ongeveer 1250 inwoners.

In Stadskanaal wordt uitgegaan van een positief migratiesaldo. Was er in 1998 nog een licht vertrekoverschot (-50), in 1999 en 2000 zien we vestigingsoverschotten van + 280 en + 470. Een deel van de verklaring hiervan moet gezocht worden in het feit, dat in die jaren veel kwalitatief goede woningen op de markt kwamen met name voor ouderen. De indruk bestaat dat het daarbij niet alleen vermogende ouderen uit de eigen streek (boeren?) gaat, maar ook om ouderen, die na hun geslaagde arbeidzame leven elders terugkeren naar geboortestreek of het Noorden in het

³ Bron: gemeentegids Borger-Odoorn.

⁴ Bron: www.borger-odoornweb.nl.

algemeen. Het zijn zelfs ook mensen, die enerzijds puur op rust en ruimte afkomen en anderzijds op een relatief hoog voorzieningenniveau.

Maar de verwachting is dat de uiteindelijke bevolkingsomvang toch terug loopt. Dit heeft vooral te maken met de huidige bevolkingsopbouw. Die wordt gekenmerkt door "kleinere cohorten vrouwen in de vruchtbare leeftijdsklassen". Dat betekent dat er momenteel minder vrouwen zijn in de leeftijdsklassen waarop men kinderen krijgt dan voorheen. Dat heeft als gevolg dat ook minder kinderen worden geboren.

WONEN

De lintachtige gedeelten van Stadskanaal worden voornamelijk bewoond door autochtonen. De mensen die de laatste vijftig jaar van buiten de streek zijn gekomen, bevolken grotendeels de woonwijken Ter Maars. De laatste jaren is er sprake van een concentratie van senioren in en rond het centrum van Stadskanaal.

In de gemeente Borger-Odoorn dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de dorpen op het veen en de dorpen op het zand. De dorpen op het veen worden merendeels bewoond door autochtonen. In de dorpen op het zand wonen meer mensen van buitenaf, die gekomen zijn vanwege de lage woningprijzen of vanwege de mogelijkheid een mooi optrekje te bemachtigen in een aantrekkelijke woonomgeving. Op het zand wordt relatief veel gebouwd door particulieren. Hoewel een kentering zich lijkt af te tekenen. Kavels die op het zand worden vrijgegeven staan soms wel twee jaar te koop, terwijl kavels in de veendorpen veel sneller, binnen een half jaar, verkocht worden. In de veendorpen wordt door betrokkenen een toenemende behoefte aan particuliere bouw geconstateerd. In vergelijking met het veen heeft het zand weinig sociale woningbouw.

Uit een onlangs gehouden onderzoek naar huursubsidiegebruik in de gemeente Borger-Odoorn blijkt dat de volkshuisvestelijke problematiek in relatie met de kwaliteit van de woonomgeving alsmede sociaal-maatschappelijke problematiek in de vier kernen, Borger, Nieuw-Buinen, 2e Exloërmond en Valthermond, het grootst is. Meer dan de helft van de aanvragers heeft een relatief laag inkomen. Dat wil zeggen dat het bedrag boven de normhuur volledig gesubsidieerd wordt. In Borger is de doelgroep ouderen groter en in Nieuw-Buinen is de omvang van het aandeel gezinnen groter.

Het huursubsidiebeslag is in herstructureringswijken het grootst.

De aandachtsgroep van het volkshuisvestingsbeleid zal voor een steeds groter deel bestaan uit senioren en laaggeschoolden, die langdurig zijn aangewezen op een laag inkomen. Met de corporaties zijn inmiddels afspraken gemaakt om voldoende woningen voor deze groep beschikbaar te houden.

Bij ouderen bestaat veelal de behoefte om in de oude vertrouwde omgeving te blijven wonen. Mensen willen graag blijven wonen in het dorp waar men al jarenlang heeft gewoond. Echter in veel kleine kernen ontbreken voorzieningen én geschikte huisvesting. Een aantal kernen, zoals Nieuw-Buinen en 2e Exloërmond beschikken wel over ouderenhuisvesting. Deze is echter onvoldoende en/of voldoet niet volledig meer aan de eisen van deze tijd. Hoewel momenteel nieuwe woonvormen voor ouderen gerealiseerd worden, blijven de meeste ouderen 'gedwongen' om naar Stadskanaal te verhuizen, terwijl ze dat eigenlijk helemaal niet willen. Ze zijn gehecht aan hun dorp. Het is van belang dat ouderen in hun vertrouwde omgeving kunnen blijven wonen, omdat op die manier zoveel mogelijk voorkomen wordt dat sociale verbanden verbroken worden. Deze sociale verbanden hebben een belangrijke betekenis voor de kracht van de streek.

Juist vanwege het beperkte voorzieningenniveau in de dorpen pleiten anderen ervoor om ouderenhuisvesting te concentreren rondom Stadskanaal. Zij signaleren dat weinig ouderen in een dorp of een monde willen blijven wonen vanwege het gebrekkige voorzieningenniveau. Het bestaande voorzieningenniveau is in deze opvatting een belangrijker argument, dan de sociale verbanden die mensen bindt aan een dorp. Welke mening doorslaggevend is, is moeilijk te bepalen.

In Stadskanaal is sprake geweest van selectieve leegstand van woningen. Vooral de kleinere huurhuizen waarvan de kwaliteit niet meer voldoet aan de eisen van bewoners stonden leeg. Sinds 2000 is echter geen sprake meer van leegstand in Stadskanaal. Dit geldt momenteel ook landelijk. Er is nog geen vraagdruk in Stadskanaal, maar dit komt omdat er nieuwe (koop)woningen worden bijgebouwd.

Stadskanaal kent een aantal locaties waar de herstructurering in volle gang is.

Een ambtenaar van de gemeente Stadskanaal constateert dat het gebied een opvallende gelijkenis heeft met de suburbane ontwikkeling van grotere steden en hun omgeving. Daar zorgt de centrale stad, in dit geval: Stadskanaal/Nieuw-Buinen, grotendeels voor de werkgelegenheid en het verzorgend apparaat. De inwoners hebben relatief vaak lagere opleidingen en lagere inkomens en de daarmee gepaard gaande problematiek. Kortom: een arme centrale stad met de last van een aanzienlijk verzorgend apparaat. Om deze stad heen bevinden zich (vaak in andere,

rijkere gemeenten) de suburbane gebieden, waar de middenklassen een aantrekkelijk woonmilieu opgezocht hebben, zoals hier de Hondsrug en Westerwolde, kortom: het zand.

Maar er speelt in deze streek nog iets meer. Mensen op het zand hebben voor hun verzorging meerdere alternatieven, zoals Emmen, Assen en Winschoten. Ze gebruiken die ook en versmallen zo het toch al kwetsbare draagvlak voor het centrale voorzieningenniveau van Stadskanaal. Toch zijn de bewoners in de streek van mening dat er een volledig en goed geoutilleerd centraal voorzieningenapparaat moet zijn in Stadskanaal. En wel om twee redenen. De eerste reden is, dat de huidige op gang komende toestroom van (veelal vermogende) senioren niet alleen goede en comfortabele woningen wenst, maar ook een goed en breed voorzieningenniveau. De tweede reden is, dat wanneer de werkgelegenheid verbeterd of versterkt wordt -dat is noodzakelijk, alleen al om de werkgelegenheid voor de autochtone bevolking te garanderen- het ook van groot belang is om een goed woon- en verzorgingsmilieu te blijven onderhouden.

ONDERWIJS

In Oost-Groningen hebben relatief veel kinderen te maken met een taal- en leesachterstand. 8% van de kinderen scoort laag op de Cito-toets, landelijk gezien is dat 1,4%. De relatief slechte citoscores in het onderwijs moeten echter in hun context bezien worden. Het gemiddelde opleidingsniveau in deze regio is van oudsher vrij laag. Vooral hoog opgeleiden zijn hier minder vertegenwoordigd dan in de rest van Nederland. De beperkte onderwijsmogelijkheden in het gebied, leiden er volgens sommigen toe dat in kringen bij degenen die wel blijven of die hun kinderen lokaal op school doen, kinderen weinig gestimuleerd worden. Achterstand in onderwijsniveau is van generatie op generatie overgedragen. In het verleden werden jongeren al op jonge leeftijd in het arbeidsproces ingezet. De achterstand is mede daardoor ontstaan. In hoeverre dat nu nog speelt, daarover bestaat onduidelijkheid.

De samenstelling van de bevolking is eveneens van invloed. De bevolking van de veendorpen bestaat uit relatief veel laaggeschoolden en eenoudergezinnen. Hoewel uit veel studies blijkt dat kinderen uit één-ouder-gezinnen het gemiddeld slechter doen, blijkt uit een aantal van deze studies eveneens dat de invloed van de gezinsstructuur niet zo groot is in vergelijking met die van enkele andere factoren. Er blijft twijfel bestaan over de mindere schoolprestaties van één-ouder-kinderen, omdat ook weer studies opduiken waaruit geen verschil blijkt tussen één- en twee-ouder-kinderen (Van Gelder, 2000).

Met andere woorden er is dus sprake van een selectieprobleem, die ook in de cijfers tot uitdrukking komt en derhalve niet per definitie iets zegt over de streekcultuur.

Ook de mentaliteit speelt een rol volgens sommigen. Hard werken, maar bescheiden blijven. Dat ouders hun kinderen het liefst naar het gymnasium zien gaan, zoals in het westen vaak het geval is, is hier niet echt aan de orde. Vaak hebben ouders zelf ook geen hogere opleiding genoten. "Doe je niet beter voor dan je bent en laat eerst maar eens zien wat je kan."

Sinds 1997 is er sprake van Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA). Dit is gedecentraliseerd beleid dat zich richt op kinderen met een onderwijsachterstand (bij benadering landelijk 250.000 allochtone en 200.000 autochtone leerlingen). Hiervoor stelt de landelijke overheid middelen ter beschikking. Op lokaal niveau wordt bepaald hoe deze middelen worden ingezet. Het onderwijskansenbeleid richt zich vooral op het bevorderen van taalontwikkeling, maar ook op rekenen, opvoedingsondersteuning en voorschoolse programma's.

Hoewel zeker niet uniek voor dit gedeelte van Nederland zijn zowel in Stadskanaal als in de dorpen van de gemeente Borger-Odoorn klachten over ouderparticipatie bij de school. Dit geldt voor enerzijds activiteiten voor de kinderen op school, maar ook voor projecten die nadrukkelijk gericht zijn op ouderparticipatie. Ze tonen beperkte interesse, omdat ze de school 'een heel instituut' vinden om naar binnen te gaan. Ook is er mogelijke sprake van schaamte, over hun eigen kwalificaties (voorlezen bijvoorbeeld), althans zo geven sommige bewoners en professionals in het gebied aan.

In het veenkoloniale gebied is veel aandacht voor opvoedingsondersteuning. Daar zit nog veel (verborgen) problematiek. Vroeger ging dat nog gepaard met grote werkloosheid en slechte huisvesting. In materiële zin hebben mensen het veel beter gekregen, maar de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en hun ouders is daarbij niet altijd parallel gegaan en in hetzelfde tempo verlopen.

WEGTREK JONGEREN

Een aanzienlijk deel van de jongeren tussen de vijftien en dertig jaar trekt weg, meestal om elders een vervolgopleiding te volgen. Dat is ook nodig als je je verder wilt ontwikkelen, want hoogwaardige opleidingen zijn in deze gemeenten niet aanwezig. Veel andere landelijke gebieden kampen met dit probleem. Maar omdat deze streek nogal

afgelegen ligt, geldt het hier wellicht in sterkere mate. En de mogelijkheden op de arbeidsmarkt voor hooggekwalificeerde arbeid is zijn in deze streek beperkt. Een deel van de jongeren keert desondanks terug en vindt hier werk.

ARBEID

De commissie Hoekstra (2001: 24) maakt melding van het feit dat de werkgelegenheidsgroei in de Veenkoloniën de laatste jaren lager is geweest dan in Noord-Nederland en Nederland als geheel. Met name de laag opgeleiden participeren beperkt op de arbeidsmarkt. Hoger opgeleiden hebben daarentegen een hogere participatiegraad dan gemiddeld in Noord-Nederland. Daarmee zien we dat in onderwijs wel een kans voor sociale stijging en economische vitalisering van het gebied.

Het inkomensniveau ligt in de Veenkoloniën relatief laag (idem: 22). “De laagste inkomens zijn oververtegenwoordigd en de hoogste inkomens ondervertegenwoordigd. Binnen de laagste inkomensgroepen valt ‘relatieve verarming’ op: deze inkomensgroepen hebben niet meegedeeld in de economische groei van de afgelopen jaren. Het blijkt moeilijk te zijn voor deze groep om uit de laagste inkomenscategorie te komen.

Uit gegevens van het CBS blijkt dat per 1-1-2000 ongeveer 23% van de beroepsbevolking van Borger-Odoorn op een of andere manier een uitkering ontvangt. Dit betreft dan een werkloosheidsuitkering en/of een arbeidsongeschiktheidsuitkering en/of een bijstandsuitkering. Van de beroepsbevolking ontvangt 7,2% een werkloosheidsuitkering. In de gemeente Stadskanaal ligt het percentage werklozen iets hoger: 9% in 2001 (landelijk in 1999: iets boven de 3% en in 2001 zelfs gedaald tot iets onder de 2%). Opvallend hier is het hoge percentage onder ouderen. Het percentage vrouwen dat werkloos is, is hoger dan het percentage mannen. Het percentage werklozen onder minderheden is lager dan onder autochtonen.

Maken we onderscheid binnen de gemeente Borger-Odoorn tussen het veengedeelte en het zandgedeelte dan blijkt dat ruim 64% van het aantal gemeentelijke uitkeringsgerechtigden woonachtig is in het veengedeelte, terwijl het inwoneraantal ongeveer gelijk verdeeld is. Ook hier vinden dus mogelijk selectieprocessen plaats.

Sociale infrastructuur

Het begrip sociale infrastructuur vatten we hier vooralsnog in de beperkte definitie op. We beschrijven hieronder de formele sociale infrastructuur, dat wil zeggen voorzieningen waarover de beiden gemeenten beschikken en waaraan een gebrek is.

WINKELS

Kenmerkend is dat veel winkeltjes uit de dorpen zijn verdwenen. Dit wordt door velen als een verarming van het dorp ervaren. In veel dorpen komt nog wel een rijdende winkel, zodat toch in de eerste levensbehoeften voorzien kan worden.

Sommigen vinden dat de gemeente weinig doet om de voorzieningen in kleinere dorpen te behouden. Een aantal ouderen noemt het voorbeeld van het eigen initiatief dat bewoners 'dan maar' nemen om een postagentschap te behouden. Postagentschappen worden nu onder gebracht in de laatst overgebleven winkels. Hoewel de diensten beschikbaar blijven, vinden mensen het erg dat het postkantoor verdwijnt en dat het bordje 'postkantoor' niet meer boven de deur hangt. Anderzijds zijn mensen ook berustend hierin, omdat ze niet inzien hoe ze de maatschappelijke trend van schaalvergroting zouden kunnen keren.

Het winkelbestand concentreert zich in de grote(re) kernen, zoals Stadskanaal en Borger. In Stadskanaal wordt een gebrek aan kwaliteitswinkels en meer exclusievere voorzieningen ervaren. Hoewel dat niet door iedereen als een probleem wordt gezien, is het aanbod van de relatief goedkope winkels groot.

De automobilititeit heeft het mogelijk gemaakt voor mensen uit de dorpen om naar een grotere supermarkt in Stadskanaal te gaan. Deze supermarkt is goedkoper, maar ook hebben mensen behoefte aan meer keuze. Mensen willen shoppen, niet alleen boodschappen doen.

Als tweede gemeente van de provincie Groningen vervult Stadskanaal op de grens van Groningen en Drenthe een centrumfunctie voor meer dan 80.000 mensen uit de Kanaalstreek. Daar zijn dan ook de nodige voorzieningen: winkels, uitgaansgelegenheden, sportverenigingen, theater, recreatievoorzieningen, welzijnsinstellingen, middelbare school, ziekenhuis, verzorgingshuis.

Toch vinden veel mensen het geen echt centrum. Wil je naar 'de stad' dan ga je naar Groningen of Assen.

PHILIPS

De komst van Philips is van groot belang geweest voor de ontwikkeling van sociale infrastructuur. Om de groei van deze fabriek mogelijk te maken moest personeel van elders worden aangetrokken. Om het voor werknemers aantrekkelijk te maken om zich in de Veenkoloniën te vestigen diende toch een en ander te veranderen vond de Philips-directie: scholingsmogelijkheden voor personeel, woningbouw, een hotel, wegen, een vliegstrook, een spoorverbinding, mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding zoals een zwembad, sporthal, buurthuizen, wijkcentra “om een gevoel van gemeenschap te kweken”, onderwijs, ziekenhuis en een centrum met stedse allure (zie: brieven van de Philips-directie). Het Geert Teis⁵ theater is een duidelijk voorbeeld van een voorziening die er dankzij Philips gekomen is.

VERENIGINGEN EN KERKEN

In de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal zijn diverse buurthuizen, waar diverse activiteiten georganiseerd worden.

Eveneens een onderdeel van de formele infrastructuur vormen de vele belangenorganisaties, clubjes en verenigingen, zoals ook de vereniging voor plattelandsvrouwen en de boerenstandsorganisaties. Deze organisaties fungeren als sociaal bindmiddel met name in de streek. Niet alleen om gezamenlijk landbouwmachines te kopen maar ook in de ontmoetingssfeer. Dat zie je met name in de agrarische gemeenschappen. Daar is ook wat meer de “we regelen het zelf wel” -mentaliteit.

De kerkelijke gemeenschappen vormen eveneens een belangrijk onderdeel van de formele sociale infrastructuur. Vooral Stadskanaal en de dorpen op het veen hebben veel verschillende geloofsgenootschappen en kerken. De dorpen op het zand hebben minder religieuze instellingen.

⁵ Van der Ploeg (1998: 109) beschrijft Geert Teis als één van de belangrijkste cultuurdragers van dit gebied: Hij was toneelschrijver en koesterde een grote liefde voor het dialect. Hij is overleden in 1945.

ZORG EN WELZIJN

De zorg is over het algemeen goed georganiseerd in de regio. Stadskanaal heeft een ziekenhuis en een grote zorggroep, die onder andere de thuiszorg organiseren. Ook in de dorpen komt thuiszorg. Gezien de vergrijzing is de zorgsector in toenemende mate een belangrijk onderdeel van de infrastructuur. Meerdere personen hebben de ervaring dat een en ander aan de Drentse kant van de Veenkoloniën minder goed geregeld is, omdat de organisaties niet over provinciegrenzen heen werken. Dat maakt het soms lastig om vanuit de veendorpen van de gemeente Borger-Odoorn, gebruik te maken van deze voorzieningen. Aan de kanaalstreek- kant, de dorpen behorend tot de gemeente Stadskanaal, lijkt het beter te gaan. Een voorbeeld dat in dit verband genoemd werd, is het ambulancevervoer. Maar ook voorzieningen als de huisarts en politie worden genoemd als sterk gebiedsgebonden, wat inwoners van de veendorpen soms voor problemen stelt.

ONDERWIJS EN OPVOEDING

Stadskanaal heeft 27 scholen voor basisonderwijs, twee brede scholengemeenschappen en een grote instelling voor middelbaar beroepsonderwijs.

De gemeente Borger-Odoorn heeft 24 basisscholen. Borger heeft een dependance van een middelbare school uit Emmen.

In dit gebied zijn geen scholen voor hoger beroeps- of wetenschappelijk onderwijs. Daarvoor is men aangewezen op Emmen of Groningen.

Kinderopvang

Peuterspeelzalen en kinderopvang zijn met name te vinden in de grotere kernen. Inwoners van de kleine kernen moeten dus grotere afstanden afleggen om gebruik te kunnen maken van deze voorzieningen.

De gemeente Borger-Odoorn werkt momenteel aan de opzet van brede scholen. Dit zijn scholen waarbij bijvoorbeeld het reguliere onderwijs, de peuterclub, de kinderopvang en het jeugdwerk voor zover mogelijk worden samengebracht in één gebouw op een centrale plaats in het dorp.

In het veenkoloniale gebied wijkt de ontwikkeling van het voorzieningenniveau niet af van de landelijke trend. De kleine kernen beschikken nog slechts over een minimale, basale sociale infrastructuur.

Lokaal Sociaal Beleid

Zowel de gemeente Stadskanaal als de gemeente Borger-Odoorn kennen een beleidskader voor sociaal beleid. De gemeente Borger-Odoorn heeft eind 1999 de beleidsregels Welzijn 2000-2004 opgesteld. Daarin wordt gesteld dat de eigen verantwoordelijkheid van burgers voor hun welzijn voorop staat. De rol van de overheid is een voorwaardenscheppende. De speerpunten voor de komende jaren zijn jeugdbeleid, ouderenbeleid en zorgbeleid. De gemeente Stadskanaal heeft begin 2000 een notitie Lokaal Sociaal Beleid uitgebracht. Hierin worden kaders geschetst voor het beleid voor de komende jaren. Als uitgangpunt wordt het VWS-beleidskader gehanteerd. De algemene doelen die verwoord zijn, moeten worden afgestemd op de specifieke lokale situatie:

Algemeen doel: "Het bevorderen van sociale samenhang door te voorzien in een sociale infrastructuur met voldoende mogelijkheden voor opvang, ontmoeting, ontplooiing en ontspanning".

Specifiek doel: "Sociale (re)integratie van personen die in een achterstandspositie zijn geraakt door middel van een maatwerktraject"

Ontwikkeling: "Het signaleren van acute en / of nieuwe problemen in de sfeer van zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie en het werken aan een adequate oplossing"

De gemeente Stadskanaal is bezig met het opstellen van een sociaal structuurplan. Dit is een meerjarig proces. In de toekomstvisie 2015 is welzijn een belangrijke component.

In het volgende hoofdstuk wordt ingezoomd op de informele sociale infrastructuur en de (sociaal-)culturele binding aan de streek. Dat wordt als één geheel behandeld omdat deze zaken sterk verband met elkaar houden. Daarbij is de woordkeus van onze gesprekspartners waar mogelijk gehandhaafd om het belang ervan te onderstrepen.

4 Cultuur van diversiteit

Inleiding

Waar in de ene buurt homogeniteit op kleine schaal binnen sociale en etnische enclaves positief gewaardeerd wordt en mensen elkaar benutten als informele hulpbronnen, geeft diversiteit in de andere buurt een gevoel van verloederding: te veel diversiteit werkt de indruk van nergens meer bij te horen. Diversiteit wordt anderzijds ook als een waardevol element beschouwd omdat verrassende ontmoetingen daardoor mogelijk worden bijvoorbeeld. Onder andere processen van individualisering hebben geleid tot het naast elkaar bestaan van vele leefstijlen. Veel mensen zijn in toenemende mate in staat om hun leven naar eigen inzicht vorm te geven en in te vullen. Dit leidt tot verschillen tussen groepen. Door deze verschillen worden mensen geconfronteerd met andere mogelijkheden en gezindten. Het is daarnaast van belang dat mensen de mogelijkheid hebben om alternatieven te kiezen. Deze verschillen zijn ook bij uitstek aanleiding voor het verschaffen van een identiteit. Verschillen maken kwaliteit, maar het gaat erom de vitale verschillen in de vingers te krijgen door onderzoek te doen naar betekenissen die mensen aan hun omgeving toekennen (zie ook: VROM-raad, 1999).

Om uiteindelijk tot een cultuurprofiel te komen, willen we aandacht besteden aan aspecten van sociale vitaliteit. We hebben in het vorige hoofdstuk beschreven wat de voorzieningen zijn waarover het gebied beschikt. Daarbij zijn we ook ingegaan op zaken die aanleiding geven tot een zekere bezorgdheid. Daar is elders al veel over gezegd, niet in de laatste plaats in het rapport van de commissie Hoekstra. Zonder de problemen die er zijn te willen bagatelliseren, vinden wij kennis over de vitale aspecten van deze streek en in het bijzonder de sociale binding, de mentaliteit en de identiteit van burgers in deze streek, net zo belangrijk in de analyse van de sociale component. Over de analyse van deze sociaal-culturele aspecten gaat dit hoofdstuk.

Sociale binding

Sociaal-economisch is deze streek niet in alle opzichten sterk. Van een werkgemeenschap zoals die voorheen bestond is geen sprake meer. De binding die mensen hebben met dit gebied is dan ook niet zo zeer gelegen in (sociaal-)economische verbondenheid. De binding die mensen ervaren is veel meer een vorm van lokaal bewustzijn. Daarbij speelt enerzijds de waardering voor het overzichtelijke dorpsleven en anderzijds de verschijningsvorm van het landschap een grote rol. De trend die Janssen en Lammerts (1999: 73) schetsen zien we hier dus ook duidelijk terug.

In ons onderzoek constateren we geen overdreven gehechtheid aan het gebied en geen weemoedigheid of heimwee naar vroegere tijden. Wel is sprake van sterke gehechtheid tussen mensen onderling. Er is veel wederzijdse hulp. Bijvoorbeeld bij het werken aan de tuin en het huis helpt men elkaar. Mensen hebben veelvuldig contact met elkaar. Buurthuizen zitten iedere avond vol. In die buurthuizen zijn ook veel sociale activiteiten. Veel mensen treffen elkaar ergens. Voorbeelden: bij de gymnastiek uitvoeringen. De sjoelclub. Het toneel. Koren. Bingo. Rommelmarkten. Wat betreft muziek is country- en linedancing populair.

Als je binnenkomt bij bewoners zitten er vaak buurtgenoten aan tafel. Mensen kennen elkaar, maken een praatje. Men doet veel beroep op elkaar. Als mensen ouder worden kiezen ze er vaak voor om hier te blijven wonen omwille van de contacten die ze in de loop der jaren hebben opgebouwd. Vertrouwde mensen om je heen, winkels die je kent, kortom bekendheid en vertrouwdheid is belangrijk, voor veel mensen.

Hoewel het verenigingsleven een belangrijke plaats inneemt zijn er ook andere manieren om sociale contacten te onderhouden.

Voor Stadskanaal behoeft het beeld van gehechtheid aan elkaar enige nuancering. Mensen die zich hier, toen Philips hier kwam eind jaren vijftig, vanuit de veenkoloniale dorpen ("een warm nest") gevestigd hebben, kenden hun burens niet meer. Hoewel ze een kwalitatief veel betere woning kregen, kwamen ze vanuit een hechte gemeenschap in een totaal nieuwe sociale omgeving. In Stadskanaal is niet, zoals het Drents Dorp in Eindhoven bijvoorbeeld, geprobeerd 'buurten' te creëren. Toch zijn de sociale bindingen overal ontstaan. Ook mensen die hun roots in Stadskanaal hebben, hebben via-via opvallend veel binding met elkaar.

De indruk is dat in deze streek vooral de oudere mensen voor elkaar klaar staan. Buren die een oogje in het zeil houden bij ziekte is gebruikelijk, maar ook voor dagelijkse dingen kan men bij elkaar terecht. Sommigen geven aan dat ook op het zand mensen meer verwachten van de buren, dus het streek eigene van sociale bindingen moet genuanceerd worden.

Aan familierelaties wordt veel waarde gehecht. Dat is geen verplichting maar een vanzelfsprekendheid. Vanuit Stadskanaal worden (groot)ouders in de dorpen bezocht. Familie bindt mensen aan de streek. Dit duidt op een kenmerkend, nog traditioneel element van de sociale relaties van mensen in deze streek.

Sterke sociale binding maakt het moeilijk om verschil van mening op te lossen. Een meningsverschil wordt dan soms een erekwestie. Als je er bijvoorbeeld als bestuur niet uitkomt, dan stap je op. Je trekt het je aan. Dan kiest men ervoor de sociale relaties te verbreken. Wederzijds wordt men dan geacht niet meer met elkaar te praten.

Taal

Mensen van het veen voelen zich niet automatisch met elkaar verbonden. Taal speelt daarbij een belangrijke rol. De (streek)taal is een sterke verbindende factor. Het belang van de spreektaal is, ook voor nieuwkomers, groot vinden sommigen. Als je als nieuweling dialect spreekt, schept dat meteen vertrouwen. Anderen ervaren dat niet zo nadrukkelijk en maakt het niet zoveel uit of je Knoalster of Hollands praat. Knoalster is de taal waarmee de oorspronkelijke bewoners zijn opgegroeid en waarin ze zich het beste kunnen uitdrukken.

Veel cursussen worden gegeven en de belangstelling voor boeken in de streektaal is groot. En aan de *Knoalster Schriefwedstried* doen veel scholen mee. Ook zijn er liedjes waarin in het Gronings de streek wordt bezongen, zoals door Ede Staal: *mien eerapellaand*.

Van der Ploeg (1998:154) stelt: "Wanneer een vreemdeling bij de Groninger dan een zekere terughoudendheid constateert op grond van minder vlotte conversatie, dan is dat geen bewijs van wantrouwen, maar gewoon een teken van gebrek aan zelfvertrouwen. De Groninger durft zich niet altijd spontaan te uiten omdat hij er niet zeker van is, of hij het wel goed zal zeggen."

Sommigen van onze gesprekspartners leggen ook het verband tussen het spreken van dialect en onderwijsachterstand. De taalachterstand die kinderen hebben verklaren zij deels uit het feit dat thuis alleen dialect wordt gesproken. Anderen nuanceren dit: het gaat om de woordenschat, het maakt niet uit in welke taal je die woordenschat hebt.

Maar, aldus een betrokkene: je denkt in dialect en als je probeert te vertalen kom je soms verkeerd uit. Ook Van der Ploeg (1998:153) maakt hier melding van. Hollands is als een tweede taal. De onzekerheid over het goed 'vertalen' en uitspreken van woorden en zinnen krenkt het zelfvertrouwen. Bij kinderen die opgroeien in een milieu waar de streektaal wordt gesproken, manifesteert zich mogelijk een uitingsremming wanneer zijn op school zich plotseling in het Nederlands moeten uitdrukken. Maar dit probleem speelt niet zoveel meer als vroeger, zeggen sommigen.

Ook wijst Van der Ploeg (1998:150) op het bestaan van verschillende streektalen. De taalgrenzen lopen niet gelijk met de provinciegrenzen. In Nieuw-Buinen bijvoorbeeld spreekt men veenkoloniaal Gronings, een gevolg van de ontginning der Drentse venen vanuit het Stadskanaal. Tot de Hondsrug spreekt men Gronings, daarna Drents.

De rol van taal is dus verschillend, maar blijkbaar wel belangrijk.

Cultuur

Cultuur in de betekenis van zeden, gebruiken en gewoonten, de manier waarop mensen met elkaar omgaan en communiceren, bindt mensen aan deze streek. Het wordt als reden genoemd waarom 'een veenkoloniaal' niet op het zand komt wonen en andersom ook niet. Ook de plek waar mensen hun jeugd hebben doorgebracht blijft altijd een mysterieuze aantrekkingskracht hebben. Mensen hebben herinneringen die van grote betekenis zijn voor het gevoel van zich verbonden voelen met een plaats.

Historische verenigingen schieten als paddestoelen uit de grond. De belangstelling van hoe het vroeger was is groot. Bijvoorbeeld voor de plekken (onder andere in Nieuw-Buinen) waar de kanalen die nu gedempt zijn, liepen. Veel oude foto's of ansichtkaarten daarvan komen beschikbaar voor publiek middels publicaties of tentoonstellingen/diamiddagen in het streekhistorisch centrum van Stadskanaal. Dat de belangstelling voor het verleden groot is bleek ook uit de aanwezigheid van honderden mensen op de presentatie van een boek met foto's van Nieuw-Buinen, die eind 2001 plaats vond.

Identiteit

Men wordt boos van de notie: gebied op achterstand. Als je dat maar vaak genoeg zegt, gaan de mensen het nog geloven ook. Bewoners willen niet langer geassocieerd worden met de negatieve ontwikkelingen die lange tijd de belangstelling voor dit gebied van buiten bepaald heeft. Problemen zijn aanwezig, maar veel interessanter is om op zoek te gaan naar positieve aspecten, vinden zij.

Arbeidsethos

Mensen van de kanaalstreek hebben een sterk arbeidsethos. Ze zijn trots als ze niet werkloos zijn geweest. Een bepaalde groep mensen trekt als het moet weg om elders werk te zoeken. Anderen (arbeiders) daarentegen zijn honkvast. Geconstateerd wordt ook dat als men als werkloze een aantal keer zijn hoofd heeft gestoten bij het GAK of het arbeidsbureau, dat men het er bij laat zitten.

Arbeiders zijn hard werkend en melden zich niet snel ziek. Ze werken nauwkeurig en contentieus en zijn loyaal aan hun werkgever.

De laatste tijd zie je weer wat nieuwe jonge ondernemers, die ook hier geboren zijn. Men is trots als familie een goedlopend bedrijf heeft met 'jongens' in dienst.

Hoewel het arbeidsethos sterk is, heeft dit relatief weinig bedrijvigheid van buiten aangetrokken. De grotere bedrijven zijn met name van mensen uit het gebied zelf.

De dagelijks leven cultuur is: er moeten zaken gedaan worden, maar het moet ook leuk zijn. Men gaat ongedwongen met elkaar om.

Een Drent op het veen is een Groninger

De verschillen tussen het zand en het veen blijken van groot belang als we proberen de vinger te leggen op welke elementen de identiteit van dit gebied bepalen. Deze twee gebieden hebben een totaal andere geschiedenis. De dorpen op het zand worden al eeuwen langer bevolkt dan het veenkoloniale gebied rondom Stadskanaal. Dat lijkt tot op de dag van vandaag merkbaar in het zelfbeeld dat mensen die er wonen hebben, maar ook in het beeld dat over en weer van elkaar bestaat. "Het zand wordt nooit veen en veen wordt nooit zand". Er is een bepaalde trots, een bepaalde eigenheid aan het veen en een bepaalde eigenheid aan het zand die te maken heeft met het verleden. Van oudsher is sprake van een scheiding tussen de mensen die er al woonden en de immigranten. De immigranten wonen in het veen en die zijn begin vorige eeuw, rond 1900 gekomen. Veel mensen werkten hier een korte tijd om dan weer verder te trekken. Dat gebied strekte zich uit van Emmen tot bij de stad Groningen. Mensen die bleven hangen waren enerzijds mensen die een stukje land kochten en dat vervolgens gingen bewerken, anderzijds die niet meer konden werken. De mensen in het veen zijn altijd armer geweest dan de mensen in het zand en daardoor ontstond een zekere tegenstelling. Dat is nog terug te zien in hoe mensen wonen, de grootte van de woning en hoe de woningen eruit zien, het uiterlijk ervan. Mensen zijn dus minder lang gehecht aan hun woning(omgeving).

Mensen van het zand zijn meer gericht op Borger, Emmen en Assen. De mensen van het veenkoloniale gebied gaan eerder naar Stadskanaal en Musselkanaal.

Zowel de gemeente- als de provinciegrens lijkt verkeerd te lopen, zowel historisch als ook landschappelijk. De meesten zijn ervan overtuigd dat deze grens moet worden overwonnen als de gemeenten in gezamenlijkheid iets willen ontwikkelen. Iemand heeft het karakter van de formele grens bij het kanaal en het spoor een "ijzeren gordijn" genoemd. De grens uit zich bijvoorbeeld ook in de tot voor kort beperkte communicatie tussen de collega-vakambtenaren van Stadskanaal en Borger-Odoorn.

De Kanaalstreek is in de beleving van de zowel de veenbewoners als de zandbewoners één geheel. De Hunze markeert de scheiding met het zand.

Een van de betrokkenen deed de suggestie voor een nieuwe naam voor Stadskanaal: Kanaalstad. Dit doet meer recht aan de eigenheid van het gebied.

Grenzen maken het werken aan een samenhangend geheel niet makkelijk. De kanaalstreek heeft bijvoorbeeld te maken met drie telefoonboeken, twee Kamers van Koophandel, gemeenten met eigen regelingen. Hulp- en dienstverlening werken niet over de grenzen heen, maar ook openbare orde en veiligheid (politie) en de uitvoering WIW lopen aan tegen (administratieve) grenzen.

Anderen daarentegen zeggen "niets te merken" van het verschil tussen het veen en het zand. Het zijn gevoeligheden uit het verleden waar je overheen moet stappen, vinden zij. Ook voor mensen van buiten het gebied speelt dit onderscheid geen rol.

Culturele binding

De cultuurbeleving verschilt tussen zand en veen. Omdat het zandgebied langer bewoond is, heeft zich daar ook sociale structuur en van daaruit een rijker cultureel leven ontwikkeld. Hierbij gaat het vooral om cultuur met een grote C, zonder daarmee overigens een waardeoordeel tot uitdrukking te willen brengen.

Hoewel dat in eerste instantie vaak niet meteen erkend wordt, is de veenkoloniër wel trots op de cultuur van de streek. Gedurende het verloop van de vorige eeuw hebben deze mensen altijd hard gewerkt om het land wat te laten

opbrengen: eerst het veen en later de landbouw. De trots die bij deze mensen aanwezig is zit 'm meer in de trots op wat ze bereikt hebben met het land.

Daarnaast wordt een trend gesignaleerd dat mensen bijvoorbeeld activiteiten organiseren rondom oude ambachten. Dit willen ze laten zien aan de buitenwereld. De belangstelling voor de eigen cultuur neemt toe: in Stadskanaal bijvoorbeeld het streekhistorisch centrum en de watertoren. “Ook ‘gewone’ mensen vinden dit leuk, niet alleen degene die geïnteresseerd zijn in het metselwerk van de Amsterdamse School.”

Zand en veen

Een ruimtelijk beeld van het zanddorp is dat als er van alles omheen staat, de energie er als het ware weerkaatst via de bomen. Het is meer gesloten, mensen zijn meer geneigd om naar binnen toe zaken op te lossen. Terwijl als er niks omheen staat zoals in het veenkoloniale gebied, dan verdwijnt de energie.

Een voorbeeld dat dit illustreert: Een groep vrijwilligers in Odoorn organiseert elk jaar een internationaal dansfestival. Dat is een kleine gemeenschap die die klus daar even klaart. Gastgezinnen staan klaar en mensen uit de hele wereld worden hier naartoe gehaald. Dat is een enorme prestatie voor zo'n gemeenschap. Dat soort voorbeelden zijn er op het veen niet. Maar als je dat projecteert op de agrarische gemeenschap, dus de mensen die op het land werken, gaat dat beeld niet helemaal op. Zij hebben namelijk zeer onvruchtbare grond letterlijk met de hand tot bloei gebracht. Dat vergt een hele sterke mentaliteit en kost heel veel energie. Het veen was afgegraven, het zand bleef over, dat moest voordat je daar producten op kon verbouwen, flink bemest worden. Dat gebeurde allemaal met paard en wagen. En de kanalen zijn met de hand uitgegraven, een immense klus.

De houding ten aanzien van nieuwkomers wordt verschillend ervaren. Doorgaans staan mensen vrij open als je je betrokken opstelt. Mensen die komen *drenthenieren* en die het de hele dag druk hebben met hun eigen bezigheden (golfen..) worden niet echt tot de gemeenschap gerekend.

Op het zand worden nieuwkomers die zich nadrukkelijk profileren tot “wijsneuzen” bestempeld. Een bescheiden opstelling wordt meer gewaardeerd. In het veen speelt dit wat minder, omdat daar de traditie en houding toch wat anders ligt. Daar kan je wat meer op de voorgrond treden. Maar je moet er niet over gaan opscheppen. Het wordt gewaardeerd als je iets organiseert en je betrokken toont bij de gemeenschap.

Men realiseert zich dat voor verdere ontwikkeling, groei, van het gebied nieuwkomers noodzakelijk zijn.

Mentaliteit

Hoewel de mentaliteit doorgaans als vrij behoudend wordt ervaren en men een afwachtende houding lijkt in te nemen tegenover nieuwe ontwikkelingen, hebben wij juist ook gemerkt dat mensen in de kanaalstreek open staan voor nieuwe mensen en nieuwe ideeën. Wel wordt eerst de kat uit de boom gekeken. Mensen uiten niet direct kritiek of bezwaar. De eigen mening wordt wel eerlijk gezegd, maar ze denken er eerst goed over na. En dan komen de vragen. En dan moet je het goed uitleggen, want “men laat zich geen knollen voor citroenen verkopen”. Hoewel de inwoners rond Stadskanaal door sommigen als stug worden ervaren, zijn de mensen uit de kanaalstreek ook loyaal.

Als veenbewoners het ergens niet mee eens zijn, krijg je het voor je voeten geworpen. Mensen komen uit voor hun mening. De mentaliteit is hier ogenschijnlijk hard; het zijn vechters. Maar je weet wel wat je aan ze hebt.

Op het zand is de sfeer gemoedelijk, maar de mensen houden zaken wat meer binnenskamers. Daar kan “een veenbrandje woekeren en opeens weer opkomen”. Illustratief is dat jarenlang het aantal zelfmelders bij het maatschappelijk werk van het veenkoloniale gedeelte van de gemeente veel groter was dat van het zand. Daar vinden verwijzingen vaker via de huisarts plaats. Ook nieuwkomers op het zand hebben de indruk dat het opzoeken van een psychosociale hulpverlener niet snel gebeurt.

In de rustige mentaliteit van mensen komt de ruimte van de streek ook terug: men is niet snel geïrriteerd. De mensen in deze streek zijn erg servicegericht. Zeer vriendelijk en behulpzaam. Bij winkels, restaurants, hotels, de gemeente en instellingen. De gemoedelijkheid is opvallend. Dit vinden zowel de autochtone bewoners als nieuwkomers, maar ook passanten.

Een “outcast” kan in de dorpen niet anoniem zijn. Daar moet je (als welzijnsorganisatie bijvoorbeeld) wel wat voor doen. Men laat elkaar doorgaans met rust. De sociale controle wordt door de een sterker ervaren dan door de ander, maar dat iemand drie weken dood in huis ligt, dat zal hier niet voorkomen.

In Stadskanaal komt meer eenzaamheid voor dan op de dorpen, met name van oudere alleenstaanden. Anderzijds vinden sommigen de sociale controle echter vrij groot. “Iets straalt af op jou als je burens zich misdragen. Je wordt er op aangekeken als mensen in jouw straat vieze gordijnen hebben of de vensterbank niet schoon maakt. Dat zit vooral in uiterlijkheden, niet zozeer in een goed mens zijn of niet.”

De boer, de arbeider en de nieuwe burger

Om de inwoners van het veenkoloniale gebied te kenschetsen hebben we een onderscheid gemaakt tussen boer, arbeider en nieuwe burger. Dit is een ideaaltypisch onderscheid hetgeen wil zeggen dat dé boer, arbeider of nieuwe burger in werkelijkheid niet bestaat. Aan elk type is een aantal karakteristieken toe te schrijven.

Van oudsher is er sprake van twee grotendeels gescheiden gemeenschappen: de burgers (vooral arbeiders) en de boeren. De arbeiders waren in dienst bij de boeren. Deze oude tegenstellingen zijn nog niet helemaal verdwenen. De agrarische gemeenschap – boeren en arbeiders samen - heeft heel hard gewerkt om van onvruchtbare grond iets te maken. Met de hand kanalen uitgegraven, allemaal met paard en wagen. Maar van uitbuiting van de arbeiders is ook sprake geweest. De arbeiders hebben behoorlijke armoede gekend. De boeren waren veel rijker.

Deze verschillen worden nu nog gevoeld. Ook boeren zelf maken nog melding van de van oudsher ietwat elitaire cultuur van de boeren: sommigen voelden zich verheven boven de arbeiders.

De ideaaltypische omschrijving van de boer en de arbeider moet worden aangevuld met de nieuwe burger. Deze hoeft niet letterlijk nieuw te zijn, maar is te typeren als nieuwe werknemer, bijvoorbeeld in dienst van een dienstverlenend bedrijf of de overheid, of een nieuwe ondernemer met een eigen zaak. Recentelijk zien we ook nieuwkomers uit voornamelijk de randstad die hier komen *drenthenieren*. Of mensen kiezen bewust voor een rustiger bestaan en verruilen de grote stad voor één van de dorpen op het zand.

Dit onderscheid wordt door velen wel herkend, maar nuancering is nodig. Het is iets van het verleden. Bovendien speelt er meer.

Een passage uit dezelfde gedichtenbundel *Novemberland* van Koos Schuur geeft de ressentimenten goed weer:

Al wie hier samenkwam uit verre streken,
Het land ontgon en zich een woonplaats schiep,
Was elders uitgestoten, uitgeweken
En droeg het hart in haat, tien turven diep –
Al wie luidzingend langs de vaartrand liep
En in een oude herbergschuur, gelegen
Tegen zijn mager paard, zijn roes uitsliep –
Al wie god dankte voor de rijke zegen
Na hard gebed en harder werk verkregen –
Zij zijn de bouwers van dit werkzaam land
En hebben eeuwen, jaar en dag, gezwegen
Dat ik het zingen zou, uit eerste hand

Veel boeren hebben in de jaren dertig alles op scherp moeten stellen om als ondernemer in leven te blijven. Het waren niet alleen rijke boeren die arbeiders het werk lieten doen. Ook was er sprake van toenemende gelijkwaardigheid en werkte de boer net zo hard mee als de arbeiders.

Veel boeren zijn ook failliet gegaan. Zij bleven zitten met grote schulden, die ze voor de buitenwacht verborgen hielden. Men hield armoede verborgen uit trots.

Vergeleken met de veenkoloniale streken in Duitsland bijvoorbeeld is in de buurt van Stadskanaal geen arbeidersbeweging van de grond gekomen. Hoewel de arbeiders vaak met de rug tegen de muur stonden, zijn wel afspraken gemaakt in een soort CAO. Wat overigens niet wil zeggen dat iedere boer zich aan deze afspraken hield, akkoorden werden ook wel doorbroken. Hoewel de boer veel zeggenschap over de arbeider had, behoeft het beeld van eenzijdige afhankelijkheid nuanceren. Het betrof veeleer een wederzijds afhankelijkheid.

Ook agrariërs zijn van mening dat het onderscheid vervaagd is. Doordat de scholings- en ontwikkelingsmogelijkheden zijn verbeterd, worden de verschillen steeds minder.

Anderen constateren dat nu juist op de boeren wordt neergekeken. De arbeiders verdienen meer dan de boer. Pas de laatste jaren, na de schaalvergroting zijn de boeren welvarender geworden.

Cultuur als verschijningsvorm

In het voorgaande is gesproken over de sociaal-culturele aspecten binding, identiteit en mentaliteit. Daarnaast hebben we in dit onderzoek ook aandacht besteed aan cultuur als verschijningsvorm. Daarbij moet gedacht worden 'plekken' en landschap. Aan welke aspecten van de ruimtelijke verschijningsvormen van dit gebied hechten mensen in het bijzonder?

Uitgestrektheid en openheid, rust en ruimte

Mensen waarderen de uitgestrektheid en het open karakter van het landschap. De leegheid van het gebied moet grotendeels behouden worden. In ieder geval mag onder geen beding de beleving van rust en ruimte verdwijnen. "We moeten open plekken open houden."

De waardering voor de ruimte en de leegte is niet altijd expliciet. Men heeft niet anders gekend. Het was zelfs nog veel leger. Maar als men bedenkt dat het helemaal vol gebouwd wordt, wil men dat toch zeker niet. Sommigen menen dat het open landschap versterkt kan worden met stukken bos, het liefst op een goede manier gepland en geordend, verbouwd door boeren. Enkele jaren geleden hadden boeren de mogelijkheid met subsidie bomen op hun grond te planten. Daardoor zie je nu af en toe een hectare bos in het open veld. Achteraf waarderen mensen dat niet. Als er sprake is van nieuwe bosbouw pleit men ervoor aansluiting te zoeken bij bestaand bos. De openheid en rechtlijnigheid van het gebied moeten bewaard blijven.

Agrariërs zien bosbouw niet als alternatief voor eventueel teruglopende landbouwactiviteiten. Het levert geen werkgelegenheid op en het tast het open karakter van het landschap aan.

Anderen vinden dat je voor bossen naar Drenthe gaat: "Als je op het land staat moet je dertig kerktorentjes kunnen tellen".

De streek wordt inderdaad gekarakteriseerd voor de vele kerkjes. De uitbreiders van het veen, vestigden zich waar ze aan het werk waren en namen allemaal hun eigen geloof mee. Dat gaf een gevoel van veiligheid, daar trof men elkaar. Daarom staan aan het kanaal allemaal kleine kerkjes.

De bruggetjes over het kanaal worden ook gewaardeerd. Hoewel sommigen vinden dat het de pleziervaart hindert. Maar dit lijkt een ondergeschikt punt voor veel mensen.

Daarnaast worden de dorpen op het zand als karakteristieke plekken genoemd. Maar ook de lintdorpen. Deze dorpen zijn zeer karakteristiek in een tijd dat veel dorpen eenvormig worden en op elkaar gaan lijken.

Functionaliteit

Men is realistisch: doorgaans kiest men voor functionaliteit. Het gebied is niet heilig. Er mag worden veranderd. 'Mooi' is daarbij meegenomen.

Veel kanalen zijn inmiddels gedempt, omdat ze hun functionaliteit hadden verloren. Vervoer vond niet langer plaats over water. Het onderhoud vergde teveel werk. Dat wordt door met name de oudere autochtone bewoners zeer betreurd. De sfeer van de lintdorpen is ermee verpest, vinden zij.

Anderen relativeren die nostalgie: dat water was er vroeger ook niet. Dat is er pas gekomen met het turf graven. Het verandert met de tijd mee. Nu zijn er andere vormen van vervoer: de auto.

De betrokkenen die wij gesproken hebben zijn het er over eens dat het stadskanaal behouden moet blijven. In 1968 werd al gesproken over de mogelijkheid het Stadskanaal te dempen. In die tijd werden ook al zeer zwaarwegende argumenten nodig geacht om te beslissen hiertoe over te gaan. Het karakteristieke beeld is veel mensen dierbaar. Het kanaal wordt ook wel het symbool van menselijke werkkraft en doorzettingsvermogen genoemd (van der Ploeg, 1998).

Wonen

Het wonen in het veenkoloniale gebied heeft bijzondere kwaliteiten. Langs de (gedempte) kanalen staan veel vrijstaande woningen op grote percelen. Aan het kanaal is het beeld kleinschalig en is er leven in de brouwerij, achter de woningen is er de (eigen) ruimte en de grote wijde vlakte. *Mien toentje* is bijna heilige grond voor de bewoners. Het hebben van een moestuin was in het verleden simpelweg noodzakelijk om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. Tegenwoordig hebben veel mensen nog een tuin, meer als hobby dan als noodzaak. Om je huis heen kunnen lopen geeft een gevoel van vrijheid.

Ook sociaal gezien geldt: men geeft de ruimte, neemt de ruimte. Dit uit zich in de open en tolerante houding ten opzichte van andersgezinden en nieuwkomers.

De hoogbouw van Stadskanaal roept verschillende reacties op. Een bepaalde groep (ouderen?) vindt het niet passen bij deze streek. Het roept weerstand op. Kinderen daarentegen vinden het, getuige de foto's die ze ervan maken, wel machtig. Deze hoogbouwappartementen zijn koopwoningen, die veel Stadskanalers niet kunnen betalen. Alleen mensen die hun huis goed verkocht hebben kunnen het zich veroorloven zo'n appartement aan te schaffen.

uit een brief van Yvonne Vos (13 jaar oud):

"..In onze buurt is van alles te doen. We kunnen altijd heel goed op straat spelen want er komen haast geen auto's langs. Op onze oprit kun je ook goed spelen want we hebben daar heel veel ruimte op, omdat hij heel erg lang is. Aan het einde van onze straat is een heel mooi beeld. Dat beeld is een glasblazer. Als ik het goed heb is het volgens mij een soort symbool van Nieuw-Buinen."

Voorals menen afkomstig uit het gebied zelf willen hier blijven wonen. De ruimte, maar ook de aantrekkelijke prijzen van de woningen speelt hierbij een rol. Sommige nieuwkomers zijn in eerste instantie verrukt over de rust en ruimte van hun woonomgeving, maar missen na verloop van tijd toch voorzieningen en vinden het 'te stil'. Daarom vertrekken nieuwkomers ook weer.

Een andere reden waarom mensen vertrekken is omdat de economische perspectieven elders beter zijn dan hier.

5 Veenkoloniale kwaliteiten

We willen in dit hoofdstuk recht doen aan een signaal dat via diverse wegen tot ons is gekomen. Namelijk dat mensen afwillen van het negatieve beeld dat bestaat over deze streek, zowel bij buitenstaanders als bij de inwoners zelf. Door duidelijk te maken wat de voordelen en kansen zijn van dit gebied kan op een positieve manier gewerkt worden aan de ontwikkeling van dit gebied, zonder dat deze activiteiten wederom geassocieerd worden met achterstandbestrijding. Velen spraken de wens uit dat bewoners dat zelf ook meer zouden moeten uitdragen: trots zijn op het gebied, daar is alle reden toe, vinden zij.

We noemen hier om te beginnen een aantal belangrijke kwaliteiten van de kanaalstreek die ons zijn opgevallen tijdens de gesprekken die wij voerden. Vervolgens worden een aantal potenties benoemd die kunnen worden benut voor de ontwikkeling van de Veenkoloniën. Tot slot doen we enkele aanbevelingen.

Kwaliteiten

Aanpassend vermogen

De historische ontwikkelingen die het gebied heeft doorgemaakt, zien we terugkomen in een sterk aanpassend vermogen op het veen. Ook meer recent zien we de teruggang van Philips als grote werkgever. In de hoogtijdagen werkte hier 3.000 mensen, momenteel hebben ze nog 750 mensen in dienst. Men past zich aan, aan de situatie zoals die is. Men is geneigd om iets in te richten naar behoeften en om zich aan te passen aan de omstandigheden. Angst voor het onbekende speelt hierin ook mee. Anderen relativeren dit vermogen en zien dat mensen eerder passief, afwachtend en terughoudend zijn. Boeren zijn meer ondernemend dan productiemedewerkers, bijvoorbeeld.

De sterkste tendens die wij constateerde is het in jezelf blijven geloven en krachtig zijn: dat willen mensen uitstralen en dat willen mensen van elkaar dat ze uitstralen.

Gezamenlijkheid

De mensen hebben een reëel beeld van de vitaliteit van het gebied. Men vindt het heel belangrijk dat Borger-Odoorn en Stadskanaal zich sámen bekommeren om de ontwikkeling van het veenkoloniale deel van de beide gemeenten. De Kanaalstreek is één geheel. Dit is niet altijd zo vanzelfsprekend geweest. Het is van recente datum dat de beide gemeenten gezamenlijk nadenken over de toekomst van het veenkoloniale gebied. Borger-Odoorn stond aanvankelijk sceptisch tegenover Stadskanaal, dacht dat het gemunt had op delen van het grondgebied van Borger-Odoorn. Beide gemeenten zien het belang in van het gezamenlijk optrekken in een ontwikkelproces.

Ook de burgers willen de vooruitgang niet in de weg staan. Zij staan open voor functionele oplossingen: er mag wat veranderen.

Veiligheid

Veiligheid is voor veel mensen een belangrijk thema: men vraagt om oom agent terug in de dorpen. Anderzijds ervaren nieuwkomers de streek als betrekkelijk veilig. Een plek waar je je achterdeur niet persé op slot hoeft te doen.

Uit een onderzoek begin jaren tachtig blijkt dat er weinig inbraakcriminaliteit langs het kanaal is. Men moet altijd bij elkaar voor de deur langs en men kent elkaar tenminste van gezicht.

Economische potentie ouderen

Autochtone bewoners van het gebied die zijn weggaan om elders in het land te gaan werken, komen op latere leeftijd terug naar de kanaalstreek. Eenmaal de pensioengerechtigde leeftijd bereikt lijkt men er in toenemende mate voor te kiezen om de oude dag op geboortegrond door te brengen. Onder hen zijn er een aantal met een goed pensioen. De economische draagkracht van deze mensen biedt volop mogelijkheden voor ontwikkelingen op het gebied van voorzieningen, gevarieerdere (type) woningbouw en vrijetijdsbesteding.

Voor kinderen is er veel te doen.

Er is heel veel te doen voor kinderen: een brief die Tianda Walters op ons verzoek heeft geschreven aan haar pen-vriendin Milou, illustreert dit.

uit de brief van Tianda:

"Hé, ik zou het fijn vinden als je in de herfstvakantie bij mij komt logeren! Dan kunnen we samen een speurtocht of verstoppertje doen en misschien bouwen we een hut in het Buinerhornsebos. We kunnen bij het Buinerhornsemeer spelen in het zand en als het niet te koud is kunnen we misschien nog met water knoeien. We kunnen er ook klimmen op de zandheuvels! Wat ook gaaf is (als je van vissen houdt) dan kan je vissen bij de visvijver. Als je eenden en ganzen leuk vindt kun je de eenden en ganzen voeren bij de vijver en daar aan de kant zijn bosjes waar je ook goed een hut in kan bouwen. Bij de school is een grasveld met 2 hoge sparrenbomen en een soort reusachtige struik waar je in kan klimmen of in kan spelen bijv. verstoppertje, voetjevandevloer, verstopvandevloer enz. enz. In de hoge sparren kan je zo hoog klimmen als je wilt je kan zelfs bijna tot in het topje van de boom klimmen want de takken zitten niet ver uit elkaar. Bij ons in de tuin kan je ook fijn spelen. Achter de tuin is een sloot en als we wat verder lopen koken we bij een groot grasveld waar je met de bal goed kan spelen. Je kun badmintonnen, tennissen, voetballen, volleyballen en voetflessen eigen te veel om op te noemen, maar wat ook leuk is is dat we er ook kunnen picknicken. Als je nog wil winkelen kunnen we naar stadskanaal gaan want daar hebben ze best veel winkels. Er is ook een hertenkamp waar je herten kan voeren. Dus Milou ik zou maar komen!"

Wat doet de jeugd van 12-13 nog meer (een greep uit de brieven): vissen in het kanaal, roeien in de plassen, zwemmen, skaten, gymmen, vliegeren, hut bouwen in Buinerhornsebos, in hoge sparrenbomen klimmen, wandeltochten en fietstochten maken, op straat spelen, Pagecentrum is heerlijk, hertenkamp, in het witte huis woonde eerder een baron, die elke morgen ook al was het super koud daar in hun vijver voor hun huis zwom, bij de zandbulten heb je heel mooi uitzicht.

Voor jongeren in de leeftijd van 15 tot 25 daarentegen heeft het gebied, met name de dorpen, niet veel spannends te bieden.

Recreatie en toerisme

Met name de gebieden op het zand, de Hondsrug en Westerwolde, bieden veel mogelijkheden voor toerisme en recreatie. De dorpjes, de bossen en uitgebreide mogelijkheden voor fiets- en wandeltochten. Stadskanaal heeft wat dat betreft niet veel te bieden, vinden sommigen. Als je naar een stad wilt, ga je naar Groningen. Kinderen daarentegen vinden het centrum van Stadskanaal zeker de moeite waard. Stadskanaal heeft veel voorzieningen voor een plaats met 33.000 inwoners. Dat is mede te danken aan de komst van Philips. Stadskanaal is daardoor wel uitgerust met een uitgebreid voorzieningenaanbod. Daarin is nog weinig terugloop te bespeuren.

Om de rust en ruimte niet verloren te laten gaan pleiten de meesten ervoor te kiezen voor kleinschalige activiteiten, ook wanneer het gaat om de ontwikkeling van de toeristische sector. De identiteit van de lintdorpen mag versterkt

worden. De bestaande linten kunnen worden opgewaardeerd en in de beekdalen bijvoorbeeld kunnen kleinschalige ontwikkelingen plaats vinden zoals boerencampings, ateliers en theehuisjes. Op deze manier zou ook het toerisme in veenkoloniaal gedeelte kunnen worden bevorderd. Een aantal betrokkenen pleit ervoor het aantal toeristen op deze manier meer te verdelen over het gehele gebied, inclusief Stadskanaal.

Actief vrijwilligers- en verenigingsleven

Veel mensen zijn betrokken bij het verenigingsleven of doen vrijwilligerswerk. Vooral in kleine dorpen is het verenigingsleven prominent aanwezig. Vrijwilligers zijn erg trouw aan hun werk, hoewel het (niet anders dan elders in het land) ook moeilijk is om nieuwe vrijwilligers te vinden.

Actieradius is groot

Mogelijkheden die ICT biedt en de afwezigheid van files maakt de actieradius van inwoners hier groot.

Bovendien wordt de geïsoleerde ligging van het gebied ook gerelativeerd. Met de Europese eenwording ligt deze regio nog helemaal niet zo slecht. De focus moet niet altijd op de Randstad gericht zijn, Duitsland en Scandinavië bieden ook mogelijkheden.

Openheid, rust en ruimte

De belangrijkste kwaliteit die het gebied kenmerkt is openheid. Deze openheid uit zich enerzijds in fysieke kenmerken en anderzijds in de mentaliteit van de inwoners van dit gebied. De rust en ruimte door velen wordt gewaardeerd.

uit de brief van Patricia: "we kunnen dan naar het bos gaan of wandelen. Dan kan ik vertellen wat je allemaal ziet. Bij ons kan je op straat spelen, omdat er veel woonerven zijn. Dat kan in een stad niet."

Andere karakteristieke elementen van het landschap die genoemd zijn: kerkjes, bruggetjes en oude winkeltjes in de dorpen.

Kortom: een aantal elementen vormen de kracht van dit gebied. Woongenot en de vrijheid houdt mensen hier. Behoud van eigen identiteit vindt men belangrijk: tolerantie, verdraagzaamheid, mensen die oprecht geïnteresseerd zijn in elkaar en ruim van geest zijn, voor iedereen er is een plek en men geeft elkaar de ruimte. Kracht zit ook de in mensen zelf, het zijn harde werkers en beschikken over een pioniersgeest. Om dit te behouden en te kunnen benutten is het van belang om het bestaande voorzieningenniveau in ieder geval te behouden, zowel in de (kleine) kernen als in Stadskanaal.

Potenties

Uit de kwaliteiten zoals hierboven genoemd, zijn een aantal potenties af te leiden die het gebied heeft, die kunnen worden benut voor de verdere ontwikkeling van de Veenkoloniën.

De *leegte en ruimte* van de kanaalstreek moet zeker behouden blijven. Gevoel van vrijheid en openheid wordt weer-spiegeld in het landschap. Stilte, luchten en schone lucht. Het versterken van deze kwaliteit roept tegelijkertijd ook een spanningsveld op. Het verzwaren van de infrastructuur neemt ruimte in. Daarnaast, als je het gebied beter ontsluit, zal dit leiden tot meer activiteiten in de sfeer van wonen, werken of recreëren. Anderzijds vinden de meeste betrokkenen dat de verbindingen met grotere steden zoals Groningen, Emmen, Assen en Zwolle moeten worden verbeterd. Men is het er vrijwel over eens dat grootschalige groei niet samen gaat met rust en ruimte. De meesten willen wel een zekere groei zien, maar dan kleinschalig.

De sociaal culturele kracht van de *linten* vormt een element waar bij de verdere ontwikkeling rekening mee gehouden dient te worden. De eigenheid die tot uitdrukking komt in taal en tradities, is een sociaal culturele kracht waar nadrukkelijk inspiratie uit geput kan worden bij het ontwerpen van plannen voor het veenkoloniale gebied.

Het *vermogen om nieuwkomers op te nemen* is opvallend. De binnenstaanders-buitenstaanders mentaliteit is hier niet aan de orde. Benut deze kracht. Hierbij zou met name ingezet moeten worden op het midden- en kleinbedrijf (MKB). Ook bij de ontwikkeling van een specifiek dienstenaanbod voor ouderen als groeiende kapitaalkrachtige groep.

Aandacht voor starters is van belang, zij zouden ondersteund moeten worden bijvoorbeeld op het gebied van kapitaal en huisvesting. Het percentage starters dat overleeft ligt hoog in dit gebied.

Een ander element dat mogelijkheden biedt, is *recreatie en toerisme*. De afgelopen jaren heeft de toeristische sector een forse groei doorgemaakt. Deze groei betrof met name kleinschalige bedrijven. Hoewel een grootschalige toeristische voorziening een aanzienlijke economische meerwaarde zou opleveren, is een overgrote deel van mensen die we gesproken hebben van mening dat de mensen dit gebied juist opzoeken vanwege de rust en de ruimte. Tien kleine toeristische bedrijven zouden daarom wellicht meer voor het gebied betekenen dan één groot bedrijf. Voorbeelden die genoemd zijn:

- STAR - Museum spoorlijn als trekpleister, liefhebbers komen van heinde en verre.
- De Snikke, ouder trekschuit als attractie door het kanaal.
- De watertoren en de omgeving ervan.
- Fietsen: vaak gaat men eerst met de fiets achterop de auto. De Hondsrug is ook heel dichtbij en wordt sterk gewaardeerd. Je ziet veel fietsclubjes van ouderen. Meer echte fietspaden zou een goede optie zijn.
- Mogelijkheden voor verdere uitbouw van vaarrecreatie. De kanalen met de specifieke bruggen liggen er immers nog. Ook op zondag laten functioneren.
- Boerencampings en ateliers.

De *grondprijzen* zijn laag. Voor een vierkante meter grond wordt hier 'slechts' 130 gulden gevraagd, terwijl elders in het land prijzen van 400 gulden gebruikelijk zijn. Voor wie houdt van ruimte en eenvoud.

Er is steun voor het idee om *Nieuw-Buinen verder te laten groeien aan Stadskanaal* vast. Het wordt dan een bult aan beide zijden van het kanaal. Voor de streek betekent dit wel vooruitgang, functioneel, snel, effectief, maar toch bewaaren wat vitaal is. Herkenbare plaatsen worden behouden. Dit zijn plaatsen waar mensen wat mee hebben. Het bewaaren van het karakter is essentieel en heeft ook toeristische waarde. Het is belangrijk om te zorgen dat niet alles hetzelfde wordt. Punt van aandacht daarbij is dat identiteit van de kleine kernen niet verdwijnt. Het centrum van Nieuw Buiten verplaatst zich nu bijvoorbeeld richting Stadskanaal. De laten groeien van de 'bult' hoeft niet op gespannen voet te staan met het behoud van voorzieningen in de oude kern. Beide opties zijn mogelijk. De oude dorpskern heeft immers nog een achterland.

In deze streek doen veel mensen aan vrijwilligerswerk. Gebruik dit ook in het ontwerp. Waar doen mensen vrijwilligerwerk, waar ontmoeten ze elkaar? Wat is de betekenis ervan?

Heel veel kinderen vinden het centrum van Stadskanaal geweldig. De *regiofunctie* van Stadskanaal kan worden versterkt, door de centrumfunctie te vergroten. Daar is draagvlak voor. De kleine kernen kunnen uit de voeten

met een basale sociale infrastructuur, maar wel met een versterkte zorginfrastructuur. Meer woonvormen voor ouderen in de kleine kernen en een outreachende zorgstructuur vanuit Stadskanaal is een ontwikkeling die draagvlak vindt. De kernen moeten niet worden uitgehold. Wel kan de centrumfunctie van Stadskanaal versterken.

uit een brief van Eline:

"..Er zijn een heleboel gezellige plekjes. We hebben ook een centrum, daar zijn een heleboel leuke winkeltjes."

Als de aardappels langzaam verdwijnen, komt er *meer variatie in landbouwproducten* en is een rol weggelegd voor boeren in landschapsbeheer. Ook kan dit leiden tot herstel en onderhoud van waterloopjes en lanen en wegranden en daardoor een rijke vegetatie. Ontwikkelingsmogelijkheden voor de toekomst van de landbouw zijn drieledig. Verbreden, daarbij kan gedacht worden aan productie van eco-streekproducten, rol in toerisme / recreatie, rol in natuur- en landschapsbeheer, zorgboerderijen. Vernieuwen, zoals inplaatsen echoveehouderij en bonen- en bollenteelt. En verdiepen door bijvoorbeeld innovaties door boeren die primaire producten verbouwen. Deze opties kunnen plaats vinden en ook gericht gestimuleerd kunnen worden.

Aanbevelingen

De kwaliteit van de leefbaarheid wordt door de (dorps)bewoners zelf bepaald. Richt leefbaarheidsbeleid dus niet alleen op voorzieningen maar ook op burgers, maar ook door de eigen inzet van de bevolking te stimuleren.

Versterk onderwijs, vervoer en kinderopvang. Werk met kleinschalige dependances; elke dorpskern heeft zijn eigenheid die mede haalbaarheid van voorzieningen bepaalt.

Streef naar meer creatieve clustering van voorzieningen op centrale plekken in dorpen; daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een koppeling van kinderopvang (voor-, tussen- en naschoolse opvang) aan de school, dependances van scholen in dorpen, een postagentschap in de school, de apotheek bij de huisarts. Hiermee wordt de garantie van minimaal dienstenaanbod in dorpen vergroot. Eventueel met steun van de gemeente als aanvulling op markt.

De rol en mogelijkheden van werkgevers in landelijk gebied dienen meer aandacht krijgen. Dit zijn met name werkgevers in de dienstverlenende sector. Enerzijds om de werkgelegenheid te garanderen, anderzijds omdat de aanwezigheid van deze bedrijven het aantrekkelijk maakt voor mensen om hier te komen of te blijven werken.

Biedt variatie in het wonen. Met name voor jongeren betaalbare, kwalitatief goede huurwoningen. Voor ouderen woningen die hen de mogelijkheid bieden in het dorp te blijven wonen, zoals ouderenhuisvesting in de kleine kernen met mogelijkheden voor 24 uur zorg en verpleging (woondienstencomplex)

Investeren in kleinschalige activiteiten op diverse terreinen, past goed bij dit gebied. Zowel op het terrein van werkgelegenheid, toerisme en recreatie als huisvesting.

In het volgende en laatste hoofdstuk gaan we in op de betekenis van het cultuurprofiel voor de toekomst van de Veenkoloniën.

6 De betekenis van het cultuurprofiel voor de toekomst van de Veenkoloniën

In dit laatste hoofdstuk gaan we in op de betekenis van het cultuurprofiel voor de toekomst van de Veenkoloniën. In het voorafgaande zijn veel zaken aan de orde gekomen, maar hoe houden we daar nu rekening mee als we plannen maken voor de ontwikkeling van dit gebied?

We zien een aantal landelijke trends terug in het veenkoloniale gebied. Het landelijk gebied is niet langer uitsluitend een productiegebied (landbouw), maar steeds meer een consumptiegebied (wonen en recreëren). Grote waarde wordt toegekend aan de rust en ruimte in het gebied en het woongenot is voor velen groot. Sommigen daarentegen kijken daar op een heel andere manier tegenaan: ouderen en jongeren bijvoorbeeld. Voor sommige ouderen is de bereikbaarheid en beschikbaarheid van voorzieningen een probleem. De kleine kernen worden steeds meer uitgehouden. Voor jongeren heeft de streek niet veel te bieden. Zowel de opleidingsmogelijkheden als uitgaans- en recreatiemogelijkheden zijn beperkt.

Als burgers, bestuurders en professionals in de Kanaalstreek in de toekomst een "excellent woonmilieu" en de werkgelegenheid hoog in het vaandel willen houden, betekent dat, dat een goed en breed voorzieningenniveau in stand gehouden én onderhouden moet worden. Dit heeft als gevolg, dat een zo groot mogelijk draagvlak moet worden onderhouden en dit laatste betekent weer dat de grotere nieuwbouwlocaties niet te ver van de centrale stad Stads kanaal/Nieuw-Buinen gesitueerd zouden mogen worden.

Om het veenkoloniale gebied een impuls te geven, ligt het dan ook voor de hand om in te grijpen in de infrastructuur. Bereikbaarheid is belangrijk voor potentiële nieuwe bedrijven, maar ook voor mensen die (komen) werken in dit gebied en voor bewoners die er wonen en elders werken. Nieuwe bedrijven, woningen en voorzieningen zijn van groot belang voor de verdere ontwikkeling van gemeenten Borger-Odoorn en Stads kanaal. Maar naast fysieke en economische interventies is een sociale infrastructuur minstens zo belangrijk. Sleutel tot het ontwikkelen van een vitale sociale infrastructuur is het stimuleren van constructief gebruik van de ruimte en het stimuleren van ontmoeting en relaties tussen de burgers die er wonen, werken en bewegen. Het streven van beide gemeenten is om een integrale impuls te geven aan het gebied. Daarbij bestaat de behoefte aan inzicht in hoe diverse disciplines (mogelijk) op elkaar ingrijpen. De toekomstvisie zoals die uiteindelijk wordt opgesteld door BVR, moet dit inzicht bieden.

Open vitrages

De observatie tijdens een excursie door het veenkoloniale gebied, namelijk dat iedereen open vitrages heeft, blijkt een aardige weerspiegeling te zijn van de openheid die dit gebied kenmerkt. De openheid in het landschap, maar ook de openheid van de mensen. Ze willen zelf naar buiten kijken, maar laten ook naar binnen kijken: “ze mogen wel zien wat op tafel staat want het is betaald”. Als de vitrages dicht zijn, is er wat aan de hand. Wanneer iemand overleden is bijvoorbeeld, blijven de vitrages dicht. In Stads kanaal is dit fenomeen wat minder sterk aanwezig, hier is ook minder ruimte. Ook bij jongeren is de trend de ramen toch meer gesloten te houden.

Pro-actieve opstelling overheid

Een risico dat we voorzien voor het veenkoloniale gebied, zijn de gevolgen van onvoorziene grote veranderingen. Om een hypothetisch voorbeeld te noemen: het voortijdig terugvallen van de Europese subsidies voor de aardappelteelt zou problemen kunnen veroorzaken⁶. Als boeren failliet dreigen te gaan zullen ze hun land verkopen. Grote percelen kunnen in handen van marktpartijen vallen, waar geen controle meer over is. Wildgroei is het gevolg. Dit kan een vernietigende werking hebben op de identiteit van dit gebied. Als in deze streek deze vorm van wildgroei

⁶ Sommigen spreken hun verbazing erover uit dat vanuit de landbouw nog niet is ingespeeld op de veranderingen die gaan komen. Volgens hen ligt dat mede aan de mentaliteit van de boeren die niet willen toegeven dat ze in armoede leven (stille armoede). Soms komen problemen pas aan het licht bij de overname van het bedrijf.

wordt toegelaten, wordt de omgeving in onze ogen geweld aangedaan. Waarschijnlijk merken mensen het niet als het gebeurt, maar pas als het te laat is. Dan hebben zich al onomkeerbare processen voltrokken. Belangrijk daarbij is dat we gemerkt hebben dat men vooruitgang niet in de weg wil staan. Men wil niet achterblijven. Wij denken dat tegelijkertijd de eigenheid gerespecteerd dient te worden en dat niet al te rigoureus te werk moet worden gegaan. Bewaar bijvoorbeeld de identiteit van de linten. Authenticiteit én het aanpassend vermogen zijn potenties die een sleutelrol kunnen vervullen bij veranderingen en die in de toekomst economische waarde kunnen hebben, bijvoorbeeld in de zin van toerisme en ruimte. Dit vraagt om een pro-actieve opstelling van de overheid. Een sterke overheid die kan sturen en plannen. Door juist de kracht van dit gebied voor het voetlicht te brengen kan richting gegeven worden aan meer gewenste ontwikkelingen.

Verscheidenheid culturen

We hebben gezien dat het veenkoloniale gebied een verscheidenheid van culturen herbergt. Deze culturen zijn soms behoorlijk contrair. Verschillen hoeven ook niet uit de weg gegaan te worden. Soms liever niet zelfs. Het benadrukken van verschillen kan juist heel goed werken en de te onderscheiden delen van het gebied een krachtige identiteit geven. Een confrontatie kan juist ook tot verrassende ontwikkelingen leiden. Inzicht in de verschillende culturen biedt volop mogelijkheden om afgewogen keuzen te maken voor verdere ontwikkeling. Daarbij kan gezocht worden naar een combinatie van het functionele en het esthetische, de schoonheid.

Dit cultuurprofiel is te zien als een bijdrage aan het ontwikkelen van een visie die de onderlegger vormt op basis waarvan de overheden hun pro-actieve opstelling kunnen bepalen. Belangrijke kwaliteiten van het gebied zijn in kaart gebracht, maar ook welke elementen behouden moeten blijven, welke potenties kunnen worden uitvergroot en welke nieuwe impulsen perspectief bieden.

De sociale binding, identiteit en mentaliteit bieden volop aanknopingspunten voor een positieve ontwikkeling van deze streek. Een analyse van vitale aspecten van deze streek heeft tot belangrijke inzichten geleid. Elementen die de sociale binding bepalen zijn enerzijds het overzichtelijke dorpsleven: het klaar staan voor elkaar, en anderzijds de verschijningsvorm van het landschap: rust en ruimte.

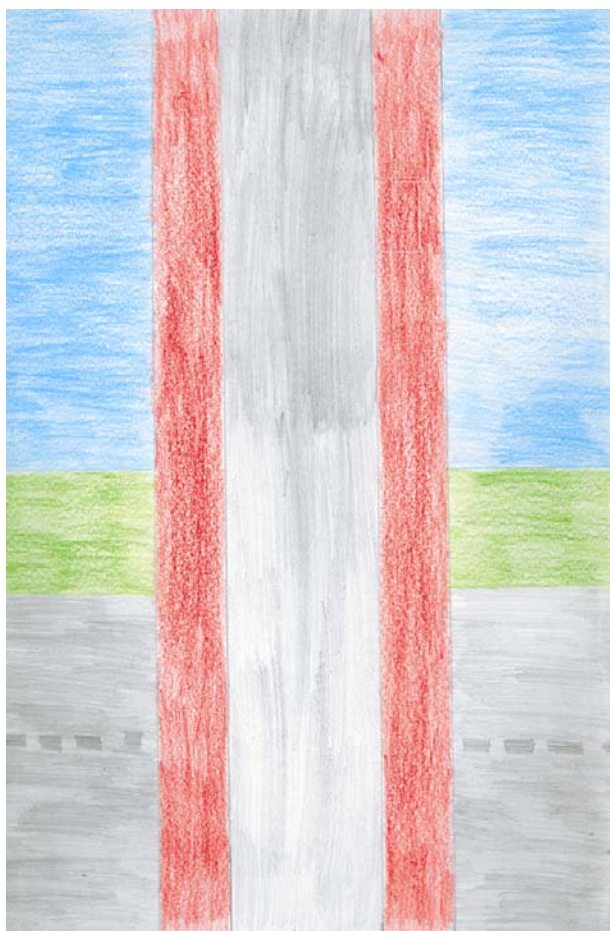
Mensen hebben genoeg van de negatieve aandacht die het gebied doorgaans krijgt. Sociaal-economische problemen zijn al jarenlang de reden van aandacht vanuit landelijke overheid. Positieve aspecten als een sterk arbeids-

ethos, trots en een open, tolerante houding tegenover nieuwe ontwikkelingen en nieuwkomers verdienen ook aandacht. Een aantal belangrijke kwaliteiten dat ons is opgevallen, zijn dan ook het aanpassend vermogen en verdraagzaamheid van (de inwoners van) deze streek en het vermogen om in gezamenlijkheid zaken aan te pakken.

Economische potentie van ouderen, de recreatie en het toerisme, een actief verenigings- en vrijwilligersleven zijn daarnaast eveneens belangrijke aanknopingspunten voor verdere ontwikkelingen van deze streek.

Laten we concluderen: er is niet één dominante cultuur. Het cultuurprofiel is een mozaïek van diverse culturen. Verschillende (type) groepen maken gebruik van het gebied: jongeren, ouderen, werknemers, vrouwen, ondernemers, boeren, toeristen en zo zijn nog veel meer groepen te onderscheiden. Per groep verschilt het gebruik van het gebied en verschilt ook de betekenis die zij aan het gebied toedichten. Wij hebben getracht dit mozaïek, met de verscheidenheid aan belangen die mensen in deze streek hebben, te schetsen. Hoewel een aantal gezamenlijke elementen terugkeert, blijft ook altijd sprake van contrasten, tegenspraken en verschillen. Een cultuur is per definitie heterogeen en divers. Het is een levend patroon dat in de loop van de tijd ook steeds verschuift. Voor de Veenkoloniën is dat niet anders. Mensen leven er op verschillende manieren, maar wél samen. Onderling is respect voor elkaars leefwijze. Het is een pluriform maar sterk geheel. Zowel de formele (verenigingen, kerken) als informele (onderling contact, burenhulp) sociale verbanden zijn sterk ontwikkeld. De typologie moet niet zwart-wit worden neergezet, het is veelkleuriger. Die veelkleurigheid wordt ook als kracht gezien.

Op basis van het cultuurprofiel kunnen inhoudelijke keuzen in de toekomstvisie getoetst worden aan de sociale implicaties.

Geraadpleegde bronnen

Beleidsregels Welzijn 2000-2004 (1999). Gemeente Borger-Odoorn.

Brief van de Philipsdirectie Eindhoven aan Kollege van B&W Ontswedde. 28 oktober 1958.

Brief van de Philipsdirectie Stadskanaal aan Kollege van Gedeputeerde Staten provincie Groningen. 23 oktober 1962.

Cultuur in kanalen. Nota cultuurbeleid gemeente Stadskanaal (1999). Gemeente Stadskanaal.

Duyvendak, J. W. & Graaf, P. van der (red.) (2000). De dynamiek van sociale infrastructuur. In: *Ongekende aanknopingspunten. Strategieën voor de aanpassing van de sociale infrastructuur*. Advies 11. Den Haag: RMO.

Een steun in de rug. Lokaal onderwijsachterstandenbeleid 1998-2002 (1998). Exloo: Gemeente Borger-Odoorn.

Gelder, K. van (2000). *Mamma, is het waar? Positieve en negatieve aspecten van het leven in één-ouder-gezinnen*. Proefschrift. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Gemeente op maat 1999, Borger-Odoorn. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Gort, D. (1995). *Aan het veen verknocht. Geschiedenis van een veenarbeidersfamilie*. Groningen: REGIO-Project / Xeno.

Groot, J.P. (1969). *De leefbaarheid van de dorpen in de gemeente Borger. Een methodologische studie inzake de waardering van het wonen in plattelandskernen*. Wageningen: Afdelingen voor sociale wetenschappen aan de landbouwhogeschool. Bulletin nr. 32.

- Frissen, prof. dr. P.H.A. (2001). *Lof der fragmentatie, sturing in de postmoderne netwerksamenleving*. (Tekst voor hoglerarendebat over overheidsturing in Wassenaar, 11 december 2001)
- Hajer, M. & Reijndorp, A. (2001). *Op zoek naar nieuw publiek domein, Analyse en strategie*. Rotterdam: NAI uitgevers.
- Herwig, R.H. (1918). *De Groninger Veenkoloniën. In ontstaan en wording geschetst*. Groningen/Den Haag: J.B. Wolters' U.M.
- Herwig, G. & Herwig, R.H. (jaartal onbekend). *Geïllustreerde gids voor de Groninger Veenkoloniën*. Nederlandse reisgidsen, no.4. Groningen: G.A. Evers.
- Huursubsidieonderzoek periode 01-07-2000 tot 30-06-2001, gemeente Borger-Odoorn*.
- Janssen, U. & Lammerts, R (1999). *Leefbaarheid op het platteland. Sociaal culturele ontwikkelingen op het platteland over de periode 1989-1998*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Kabinetsreactie op RMO-advies Ongekende aanknopingspunten*. maart 2001.
- Kengetallen voor Lokaal Sociaal Beleid kernen in Stadskanaal* (2001). Groningen: Ontwikkeling en Onderzoek in Zorg en Welzijn.
- Keuning, H.J. (1989). *De Groninger Veenkoloniën. Een sociaal-geografische studie*. Groningen: Van Dijk & Foorhuis Regio Project. Oorspronkelijk verschenen als proefschrift in 1933.
- Naar een agenda voor de Veenkoloniën. Analyse van ruim 10 jaar ideeën*. (2001). Wageningen: Alterra.
- Nieborg, S. e.a. (2002). *Leven en werken in het landelijk gebied. Naar een sociale infrastructuur voor taakcombinerders* (publicatie in voorbereiding). Utrecht / Wageningen: Verwey-Jonker Instituut / Alterra.
- Lokaal Sociaal Beleid Stadskanaal* (2000). Gemeente Stadskanaal, afdeling OCSW.
- 'Mien toentje' als heilige grond en open landschap moet blijven*. Groninger Dagblad, 26 oktober 2001.
- Noesel, Marscha van (2001). *'Je moet mensen niet belazeren'*. Groninger Dagblad, 13 oktober 2001.
- Overdwars Over cultuur in Borger-Odoorn* (2001). Exloo: Gemeente Borger-Odoorn.
- Ploeg, W.H. van der (1972). *Kent u ze nog...de Westerwolders en de Kanaalsters*. Zaltbommel: Europese Bibliotheek.
- Ploeg, W.H. van der (1998). *Kort verhaal van Stadskanaal. Streekhistorische schetsen*. Scheemda: Meinders.
- Roosien, B. (1999). *Stadskanaal. Lint langs het water*. Groningen: Banga Book Productions.

Schuur, K. *Novemberland*. Gedichtenbundel. Den Haag: De Jong.

Schuurman, H. & Pranger, J. (1973). *Nieuw-Buinen, waar de turf verdween. Historisch fotoboek over Nieuw Buiner en Buinerveen*. Stadskanaal: Drukkerij Roorda.

Stad en wijk: verschillen maken kwaliteit : visie op de stad (1999). Advies op verzoek van de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. VROM-raad, 013. Den Haag: VROM-Raad.

Statistisch Jaarboek 1999 (2000). Gemeentebestuur van Stadskanaal, sector ROM/afdeling ROG.

Structuurplan 1998. De gemeente van straks: Stadskanaal in 2010. Gemeente Stadskanaal.

Van afhankelijkheid naar kracht. Advies. (2001). Drachten: Commissie structuurversterking Veenkoloniën.

Vanuit eigen kracht. Toekomstvisie Stadskanaal 2015 (2000). Gemeente Stadskanaal.

Veer, J. de (2001). *Topadviseur schiet lightrail af*. Groninger Dagblad, 26 oktober 2001.

Verslagen Rondetafelgesprekken met (1) ondernemers, (2) inwoners, (3) agrariërs en (4) ouderen, okt-nov 2001. Stade/BVR.

Werkboek Toekomstvisie Borger-Odoorn en Stadskanaal (2001). Rotterdam: BVR, adviseurs stedelijke ontwikkeling, landschap en infrastructuur.

Zijderveld, A.C. (1988). *De culturele factor – een cultuursociologische wegwijzer*. Culemborg: Lemma.

geraadpleegde sites:

www.stadskanaal.nl

www.borger-odoornweb.nl

www.toekomstvisiebos.nl

Colofon

Dit onderzoek is verricht in opdracht van BVR, adviseurs stedelijke ontwikkeling, landschap en infrastructuur, in het kader van de ontwikkeling Toekomstvisie Borger-Odoorn en Stadskanaal.

Auteurs: Dr. F.C.P.P. Spierings
Drs. A. Huygen

Uitgave: Verwey-Jonker Instituut
Opmaak binnenwerk: N. van Koutrik